

Kur'ân'da ra-ka-be (رَقَب) Kökü Ve Rakîb (رَقِيب) Kelimesinin Anlam Sahası

Meaning Area of ra-ka-be (رَقَب) Stem and Rakîb (رَقِيب) In the Qur'an

Lokman BEDİR

Dr. Öğrt. Üyesi, İnönü Üniversitesi, Kur'an-ı
Kerim Okuma ve Kıraat İlmî Anabilim Dalı
Doctoral Student, İnönü University, Quran
Reading and Recitation Science
Malatya / TURKEY
lokman.bedir@inonu.edu.tr
ORCID ID: 0000-0002-7735-5171

Kerim ÖZMEN

Dr. Öğrt. Üyesi, İnönü Üniversitesi, Kur'an-ı
Kerim Okuma ve Kıraat İlmî Anabilim Dalı
Doctoral Student, İnönü University, Quran
Reading and Recitation Science
Malatya / TURKEY
kerim.ozmen@inonu.edu.tr
ORCID ID: 0000-0003-1510-5852

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 14 Nisan / April 2020

Kabul Tarihi / Date Accepted: 03 Haziran / June 2020

Yayın Tarihi / Date Published: 30 Haziran / June 2020

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Haziran / June

Atıf / Citation: Bedir, Lokman – Özmen, Kerim. “Kur'ân'da ra-ka-be (رَقَب) Kökü
Ve Rakîb (رَقِيب) Kelimesinin Anlam Sahası”. *Tasavvur: Tekirdağ İlahiyat Dergisi* 6/1
(Haziran 2020): 333-374.

İntihal: Bu makale, iThenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism detected.

web: <http://dergipark.gov.tr/tasavvur> | <mailto:ilahiyatdergi@nku.edu.tr>

Copyright © Published by Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi,
İlahiyat Fakültesi / Tekirdag Namık Kemal University, Faculty of
Theology, Tekirdag, 59100 Turkey.

Bütün hakları saklıdır. / All right reserved.

CC BY-NC-ND 4.0

Öz

Kur'an'ın kendine has birbiriyle irtibatlı kelimeler dünyası bulunmaktadır. Doğru bir Allah tasavvuru, Allah-âlem, Allah-kul, âlem-kul ilişkisinin nasıl olması gerektiği bu kelime dünyası tarafından anlatılmaktadır. Bu noktada Kur'an'da herhangi bir konu anlatılırken aralarında sıkı irtibat olan kelime grupları kullanılmıştır. Örneğin Allah (cc) Kur'an'da kendisini, Rakīb, Alīm, Basīr, Habīr, Latīf vb. lafızlarla insanın idrakine yansıtmakta ve böylece doğru bir Allah Tasavvuru oluşmasını amaçlamaktadır. Bu çalışmada, öncelikle ra-ka-be / رقب kökünün etimolojisi üzerinde durulacaktır. Zira bir kelimenin dildeki asli anlamı ve türevleriyle beraber sonradan kazandığı anlamların tespiti, ilgili kelimenin anlam sahasını (semantik alanı) keşfetme ile mümkündür. Akabinde bu kökün türevlerinden "Rakīb" (رقيب) kelimesi ile anlam ilişkisi olan ve Yüce Allah'ın Kur'an'da kendisine nispet ettiği sıfatlarından, Alīm, Basīr, Habīr, Şehīd kelimeler tahlil edilecektir. Bu bağlamda doğrudan olmasa da dolaylı olarak Allah'ın (cc) görmesini ve gözetlemesini ifade eden kelimelere ve ilgili âyetlere yer verilecektir. Böylece ra-ka-be kökünün Kur'an sıyakındaki anlam sahası ortaya konulmuş olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Kur'an, Rakīb, Esmâü'l-Hüsna, Anlam Sahası, Murâkabe.

Abstract

The Qur'an has a unique, special, and connected world of words. In addition to the true conception of Allah, This word world tells how the relationship between Allah-world, Allah- servant and world- servant should be. At this point, when talking about any subject in the Qur'an, word groups that are closely connected with each other are used. For example, Allah (cc) in the Qur'an, with such wording as Rakīb, Alīm, Basīr, Habīr, Latīf etc. It introduces itself to the human comprehension by using the words and aims to create an accurate Allah Imagination. In this study, the etymology of the root of "ra-ka-be / رقب will be emphasized firstly. Because the determination of the meaning of a word with its original meaning and derivatives, and its subsequent meanings, means exploring the semantic field (semantic field) of the word. Subsequently, the words such as Alīm, Basīr, Habīr, Şehīd which are the attributes that Allah (c.c) referred himself in the Qur'an and which has meaning relati-

onship with the Word “Rakīb” (رقيب), one of the derivatives of this root. In this context, though not directly, but indirectly, words and related verses that express the seeing and surveillance of Allah (cc) will be included. Thus, the meaning field of the ra-ka-be root in the Qur'an will be revealed.

Key Words: Commentary, Qur'an, Rakīb, Beautiful Names of Allah, Meaning field, Supervision.

Giriş

Allah (c.c) risaletin anlaşılır olması için her peygambere kendi kavminin lisani ile hitapta bulunmuştur. Bu ilâhî kanun gereği Kur'an da Arap dili ile nazil olmuştur. Her dil ait olduğu toplumun ve coğrafyanın kültürünü taşır. Toplum ise bu dil ile düşüncelerini ifade eder. Kur'an'ın dili, dinin dünya görüşünü aktarmak için mevcut dildeki kelimelerden oluşmakla birlikte, bu kelimelerin birçoğuna yeni anlam muhtevaları da kazandırmıştır. İmân, İslâm, salât, zekât vb. kelimeler bu duruma örnek olarak verilebilir. İzutsu'nun (ö.1993) ifadesiyle, Kur'an'daki Allah kelimesi, cahiliyedeki Allah kelimesinden farklı bir anlam muhtevasına sahiptir ve Kur'an dilindeki kelimeler alanının tamamına hâkim olan yüksek odak-kelimedir.¹ Bu bağlamda Ebû Hâtim er-Râzî (ö. 322/933), esmâü'l-hüsnâ içerisinde Allah lafzının, diğer bütün isim ve sıfatların kendisine bağlı olduğu en üst isim olduğunu ifade etmiştir.² Bunun yanında “Kur'an'daki anahtar kavramların hiçbirisi Allah kavramından bağımsız var olamaz.”³ Bu açıklamayı, semantik kavramıyla ifade edecek olursak Allah, anlam ve muhteva bakımından diğer isimlerin bağlı olduğu üst odak kelime olmaktadır.

Kur'an'da Allah kelimesi ve Allah'ı tanıtıcı diğer isimler ve sıfatlar, Kur'ânî düşünce örgüsü içinde bir anlam bütünlüğü oluşturarak doğru bir Allah tasavvuru oluşturma amacıyla çeşitli bağlamlarda Kur'an'ın bütününe serpiştirilmiştir.

¹ Toshihiko İzutsu, *Kur'an'da Allah ve İnsan*, trc. Süleyman Ateş (İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, [ty.], 20-21, 41.

² Ebû Hâtim Ahmet b. Hamdân er-Râzî, *Kitâbu'z-Zînê*, thk. Hüseyin el-Hemedânî (San'â: Merkezü'd-Dirâsât ve'l-Buhûsu'l-Yemenî, 1994), 178.

³ Toshihiko İzutsu, *Kur'an'da Dini ve Ahlâki Kavramlar*, trc. Selâhattin Ayaz (İstanbul: Pınar Yayınları, 2011), 63.

İslâm medeniyetinin gelişmesinde müslümanlara yön veren daima Kur'ân-ı Kerim olmuştur. Onun yön verdiği hususlardan biri de, Arap diliyle ilgili dilbilimsel çalışmalardır. Bu sebeple Kur'ân'ın anlaşılması ve yorumlanmasına yönelik filolojik ya da lügavî faaliyetlerin, çok erken bir devirde yani Sahabe döneminde başladığını belirtmek mümkündür.⁴

Kur'ân'ın anlaşılmasına yönelik olan bu çalışma, bir kelime ve kavram araştırması olduğundan öncelikle, رقيب / ra-ka-be kökünün Arap dilindeki temel anlamları tespit edilecek ve bu kelime kökünün Kur'ân'daki belli başlı kullanım şekilleri ve özellikle de Allah'ın bir ismi olarak Kur'ân'da yer alan "Rakîb" kelimesi ve anlam ilişkisi olan diğer kelimelerle birlikte ele alınacaktır. Bu noktada özellikle de "koruma", "murâkabe", "gözetme", "takip", "sözünde durma" vb. anlamları ihtiva eden kelimeler tahlil edilecektir. Böylelikle çalışmaya konu olan ilgili kök ve türevlerinin anlam sahası tespit edilmiş olacaktır.⁵

Allah (cc), Kur'ân'da birçok isim ve sıfatına yer vermektedir. Bu minvalde er-Rakîb ismiyle yakın anlamlı olarak, el- Hafîz (الحفيظ) el- Hâfîz (الحافظ), eş-Şehîd (الشهيد), el- Müheymîn (المهيمن), el- Basîr (البصير), el- Habîr (الخبير), el-Latîf (اللطيف) el- Âlim (العالم), el- Alîm (العليم), Allâm (علام) isimlerinin Kur'ân'da yer aldığını görmekteyiz. Allah'ın murâkabesini, her hangi bir isme dayandırmadan ifade eden, إِنَّ رَبَّكَ لَبِالْمُرْصَاتِ "Rabbin (her an) gözetlemededir." (Fecr 89/14), إِنَّ اللَّهَ لَا يَخْفَىٰ عَلَيْهِ شَيْءٌ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ "Şüphesiz ki ne yerde ne de gökte hiçbir şey Allah'a gizli kalmaz." (Âl-i İmrân 3/5) gibi âyetler de konuya ışık tutan cinstendir. İleride bu hususa ayrı bir başlık altında yer verilecektir.

Bahse konu olan kavramın anlam açıklaması yapılırken ilk dönemlerden başlamak üzere Arapça sözlükler, Kur'an kelimelerine has sözlükler, vücûh ve nezâir türü eserler, tefsirler ve esmâü'l-hüsna literatürüne başvurulacaktır. Konumuz, âyetler üzerine bina edildiğinden, âyetlerin meâlleri için Türkiye Diyanet Vakfı tarafından hazırlanan Kur'ân Meâlinden aktarım yapılacaktır.

⁴ Hasan Yılmaz, Modern Dönem Kur'ân Yorumunda Dilbilimsel Ve Semantik Yöneliş, Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı: 7, Kars 2017, 14 - 30.

⁵ "Anlam sahası" ifadesinden kastı, bir kelime kökünün ve türevlerinin dildeki temel anlamları ve bu anlam/lar temel olmak üzere Kur'an siyakındaki sahip olduğu anlamlardır. Buna kelimenin semantik alanı da denebilir.

Kur'ânî bir kavram bazen sadece Kur'ân'a bakarak anlaşılamayacağı içindir ki, bu noktada zaman zaman hadislerden de faydalanılacaktır.

Çalışmamız iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, رقب /ra-ka-be kökünün Arap dilindeki temel anlamları tespit edilerek, Kur'ân'daki belli başlı kullanım şekilleri ortaya konulacak. İkinci bölümde ise *er-Rakîb* kelimesinin ve ra-ka-be kökünün Kur'an'da işlenişi hakkında bilgi verilecektir.

1. Ra-Ka-Be / رقب Kökü Ve Kur'an'daki Kullanımı

Bu başlık altında öncelikle ra-ka-be / رقب kökünün etimolojisi üzerinde durulacak, akabinde bu kökün türevlerinden “Rakîb” (رقيب) kelimesi ile anlam ilişkisi olan ve yakın anlamlı kelimelere, ardından ise dolaylı olarak Allah'ın (cc) görmesini ve gözetlemesini ifade eden kelimelere ve ilgili âyetlere yer verilecektir.

1. 1. Ra-ka-be / رقب Kökünün Etimolojik Tahlili

Etimolojik olarak Arapçada ra-ka-be kökü sözlükte “koruma, gözetleme, bekleme” anlamlarına gelirken bu kökten türeyen *rakîb* kelimesi de “gözetleyen, bekleyen” anlamlarına gelir.⁶ رقيب kelimesi, fe'lün, vezninde olup fâilün manasındadır.⁷ Her hangi bir yıldızın, doğuncaya kadar kaybolması durumunu *rakîb* kavramı ifade ettiği gibi,⁸ Ay'ın evrelerinden her birine de diğerini beklemesi manasında *rakîb* denir.⁹ Bir kavmin bekçisi kavmi gözetlediği için o da kavmin *rakîbi* olarak isimlendirilir.¹⁰

⁶ Halil b. Ahmed el Ferâhidî, *Kitabu'l Ayn* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2003), 2:140; Ebû Nasr İsmâil b. Hammâd el-Cevherî, *es-Sihah Fi'l-Lüğa*, (Beyrut: Dâru'l-İlm, 1990), 1:137; Muhammed b. Mükerrrem b. Manzûr, *Lisânü'l-Arab* (Bağdat: Vizâratü's-Sekâfe ve'l-İlam, Şuuni-s-Sekafiyye el-Amme, 1992), 3:1699; Seyyid Muhammed Murtazâ el-Hüseyn ez-Zebidî, *Tâcu'l-Arûs Min Cevâhiri'l-Kâmûs*, thk. Dâhi Abdu'l-Bâki (Kuveyt: Dâru't-Türâsî'l-Arabiyye, 2001), 2:513; Ebu'l-Hakem Abdusselam b. Abdurrahman b. Muhammed b. Berrecân el-İşbilî, *Şerh-u Esmâillâhi'l-Hüsnâ* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1971), 2:117.

⁷ Zebidî, *Tâcu'l-Arûs*, 2:513; Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebi Bekr el-Kurtubî, *el-Esnâ fî Şerh-i Esmâillâhi'l-Hüsnâ*, thk. Muhammed Hasan Cebel-Tarik Ahmed Muhammed (Tanta-Mısır: Dâru's-Sahâbe li't-Turâs, 1995), 1:401.

⁸ Cevherî, *es-Sihah*, 1:137.

⁹ Mecdüddin Muhammed ibni Yakup el-Firuzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-Muhît* (Beyru: er-Risâle 2005), 90.

¹⁰ İbni Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 3:1700; Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed el-Ezherî el-Herevî, *Tehzîbü'l-Lüğa* (Kahire: Dâru'l-Mısriyye, 1957), 9:128.

Konuyla ilgili dilci Zeccâcî'nin (ö. 337/949) açıklamaları ise özetle şöyledir: "رَقِيب" hafız manasındadır. Bu, "فَاعِل" vezninde gelip "فَاعِل" manası ifade eden kelimelerdendir. Bu kelimenin kökü olan rikbe "رَقِبَة" ise, "hıfz" manasındadır. "مُرْتَقِب" bekleyen, "ارْتَقَاب" ise beklemek demektir. Evlenip çocuğu olmayan kadın veya adama rakûb "الرَّقُوب" denir. "أَعْمَرْتُهُ دَارًا وَأَرْقَيْتُهُ دَارًا" denildiği zaman umrâ; "ev sahibinin başka birine hayat kaydıyla evinde oturabilmesi için hibe etmesi ve evde oturan kimse ölünce geri alması"; rukbâ ise "ev sahibinin ölmesi durumunda varislerinin evi geri istemeleri" anlamına gelir.¹¹

Ebû Hilâl el-Askerî'ye (ö. 400/1009'dan sonra) göre ra-ka-be kök olarak "bekleme" anlamında kullanılır. Arapçada, bekleme esnasında beklenen kimsenin yolunu gözetlerken boynun uzatılması sebebiyle ona rakabe denmiştir. Kumar oynayanlara hakemlik amacıyla gözetim yapanlara rakîb denir. İrtikâb (ارْتَقَاب) ise, "endişeli ve korkulu bekleyiş" demektir. Bundan dolayı dilde "ارْتَقَاب" kalıbı çoğu kez hoş karşılanmayan ve yapılması iyi görülmeyen şeyler hakkında dile getirilmiştir. Bu kalıp Kur'an'da iki anlamda kullanılmıştır: 1. "Hafız" anlamı. Bu anlam, içerisinde terğîb ve terhîbi barındırmaktadır. Yaptıklarının peşinden kulları mükâfat veya ceza beklemektedir. 2. "İntizar" anlamı. Yani, sen sana gelecek olan yardımımızı bekle, onlar da kendilerine gelecek yardımı beklesinler.¹²

Râğîb el-İsfehânî (ö.502/1108), رَقِب/ra-ka-be köküne dair yaptığı açıklamalarda, kelimenin asli anlamı olarak koruma, gözetleme ve bekleme anlamlarına işaret eder. Şöyle ki;

"رَقِبَة/rakabe" uzuv olarak "boyun" anlamına gelmektedir. Baş ve sırt kelimesi kullanılarak binek hayvan kastedildiği gibi¹³, daha sonra dilde kişinin kendisini ve bütün bedenini ifade etmek üzere "rakabe" kelimesi kullanılır olmuştur. Rakabe ve rikâb lafızları, bazı âyetlerde kendilerine zekât verilebilecek kimselerden olan "mükâteb köle" anlamında kullanılmıştır. Bir kimsenin boynuna vurmaya da "رَقِبْتُهُ" denir. Rakîb kelimesinin "hâfiz/koruyan" anlamında olması, ya "mahfûzun/korunan" kimsenin kendisiyle ilgilenilerek gö-

¹¹ Ebû'l-Kâsım Abdurrahmân b. İshâk en-Nihâvendî ez-Zeccâcî, *İştikâku esmâ'illâh (Şerhu esmâ'illâh)*, nşr. Abdülhüseyn el-Mübârek (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1986), 128-129.

¹² Ebû Hilâl el-Hasan b. Abdillâh el-Askerî, *el-Vücûh ve'n-nezâir fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*. thk. Ahmed es-Seyyid (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2010), 169-170.

¹³ "Hayvanın sırtına bindim" dediğinde hayvanın tamamı kastedilir.

zetilmesi ya da bu kişi köle ise kölelikten kurtarılması sebebiyledir. Bekçinin/gözcünün (rakîb) gözetleme yaptığı yere “merkab **مرقب**” denir. “Terakub/**ترقب**” ise, endişeli bir şekilde gözetleme anlamına gelir. Daha önce çocukları öldüğü için, ölebilir endişesiyle çocuğunun ölümünü bekleyen anneye ve kendi türünden develerin su içmesini bekleyip sonra kendisi su içen dişi deveye de “rakûb **رقوب**” denir. Bir kimse bir başkasına ölünceye kadar faydalanması için evini hibe etse “**أُرْقِبْتُ فَلَانًا هَذِهِ الدَارَ**” der. Böyle demekle, sanki bağışta bulunan, bağışta bulunduğu kişinin ölümünü beklemektedir. Bu hibeye *rukbâ* ve *umrâ* denir¹⁴

Buraya kadar yapılan açıklamalardan ra-ka-be kökünün geniş bir kullanım alanı olduğunu söyleyebiliriz. Bu kelime kökünde “koruma, gözetme”, bekleme anlamlarının temel anlamlar olarak karşımıza çıktığı ifade edilebilir.

1. 2. **رقب / Ra-ka-be Kökünün Kur'an'daki Kullanım Şekilleri**

Bu başlık altında ra-ka-be kökünün türevlerinin Kur'an'daki durumuna¹⁵ genel olarak temas edilecek ve konunun detaylı analizi ilerleyen başlıklar altında özel olarak inceleme konusu yapılacaktır.

الرَّقَابِ kalıbında üç yerde geçmekte; Bakara 2/177 ve Tevbe 9/60. âyetlerde özgürlüğünü kaybetmiş boyunduruk altında olan köle; Muhammed 47/4. âyette ise “**فَضْرَبَ الرَّقَابِ**” terkihiyle boynun vurulması suretiyle öldürme anlamında kullanılmıştır. Bu ifadenin öldürme anlamına gelmesi insanların çoğu zaman boyunlarının vurularak öldürülmesi nedeniyledir. Enfal 8/12. âyette **-الأَعْنَاقِ-** kelimesi kullanılarak “**فَاضْرِبُوا فَوْقَ الْأَعْنَاقِ**” (boyunların vurulması) ifadesine yer verilmiştir.¹⁶ **رَقَبَةٍ** kalıbı ise Kur'an'da dört âyette altı defa geçmiş ve köle anlamında kullanılmıştır.¹⁷

¹⁴ Ebü'l- Kasım Hüseyin bin Muhammed bin Mufaddal er-Râgıb el-İsfehâni, *Müfredât-ı Elfâzî'l-Kur'ân*, thk. *Nedim Mar'aşlı* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, [ts.]), 206.

¹⁵ Muhammed Fuâd Abdülbâki, *el-Mu'cemü'l-Müfehres li-Elfâzî'l-Kur'âni'l-Kerîm* (Kahire: Dâru'l-Hadis, 1988), ra-ka-be maddesi.

¹⁶ Carullah Ebi'l- Kasım Mahmud b. Ömer ez- Zemaşerî, *el-Keşşâf an Hakâiki Çavâmidî't-Te'vîl ve Uyûni'l-Ekâvîl fi Vücûhi't-Te'vîl.*, thk. Âdil Ahmed Abdul Mecûd ve Ali Muhammed Muavviz (Riyad: Mektebetü Ubeykân, 1998), 5: 516.

¹⁷ Nisa 4/92'de 3 defa geçer, Mâide 5/89, Mücadele 58/3, Beled 90/13.

Ra-ka-be kökü sülâsî mücerred fiil-i muzâri kalıbıyla üç yerde,¹⁸ sülâsî bâbdan faîl vezninde beş yerde,¹⁹ tefe'ul bâbından iki yerde Hz. Musa hakkında kullanılmıştır.²⁰ İftiâl bâbında, emr-i hâzır kalıbında dört yerde²¹; ism-i faîl kalıbında bir âyette geçmektedir.²²

Mukâtil b. Süleymân (ö.150/767), rakîb kelimesinin (ve ra-ka-be kökünün) Kur'an'da iki temel anlamda kullanıldığını ifade eder. Bunlar, "muhafaza etmek/korumak ve beklemek" anlamlarıdır.²³ Mukâtil bu bağlamda الرَّقَابِ ve الرَّقَابِ كَلِمَاتٍ kelimelerine ve anlamlarına yer vermemiştir.

Ebû Hilâl el-Askerî'ye göre "ra-ka-be" kökü Kur'an'da iki anlamda kullanılmıştır. Birincisi, "hıfz/koruma" anlamıdır. Bu anlam, içerisinde terğîb ve terhîbi barındırmaktadır. Buna göre yaptıklarının peşinden mükâfat veya ceza kullanı beklemektedir. İkincisi ise, "bekleme" anlamıdır.²⁴

Dâmeğânî (öl. 478/1085), "ra-ka-be" maddesinin Kur'an'da "köle, boyunlar, koruma ve bekleme" olmak üzere dört anlamda kullanıldığını ifade eder.²⁵ Dâmeğânî, kelimenin Kur'an siyakındaki köle ve boyun anlamına da yer vermiştir.

Kur'anî bir ifade olarak Allah'ın (cc) isimlerinden olan *Rakîb*, "koruyucu, gözetleyici",²⁶ "yarattıklarından gafil olmayan, kendisinden hiçbir şeyin, hiçbir durumun gizlenemeyeceği",²⁷ "her şeyden haberdar olan",²⁸ "kullarının her şeyini gözetten, müşahede altında tutan, bütün işler denetimi altında bulunan kullarının, kendi aralarında konuştuklarını işitmekte, herhangi bir konuda konuşmaya dalan kimseleri görmekte, düşünce yapılarını ve kalplerin-

¹⁸ Tâhâ 20/94 "رَقَبٌ", Tevbe 9/8 "رَقِبُوا", Tevbe 9/10 "رَقِبُونَ".

¹⁹ Mâide 5/117 "الرَّقِيبَ"; Mâide 5/117, Hûd 11/93, Kâf 50/18, "رَقِيبٌ"; Nisâ 4/1, 52 "رَقِيبًا".

²⁰ Kasas 28/18, 21 "يَنْزُقُ".

²¹ Duhân 44/10, 59 "فَارْتَقِبْ"; Hûd 11/93 "وَرْتَقِبُوا"; Kamer 54/28 "فَارْتَقِبْهُمْ".

²² Duhân 44/59 "مُرْتَقِبُونَ".

²³ Mukâtil b. Süleymân, el-Vücûh ven'-Nezâir, nşr. Ali Özek (İstanbul: İlmi Neşriyat, 1993), 124-125.

²⁴ Askerî, *el-Vücûh ve'n-nezâir*, 169-170.

²⁵ Hüseyin b. Muhammed ed- Dâmeğânî, *Kâmûsu'l-Kur'ân: Islâhu'l-Vücûh ve'n-Nezâir fi'l-Kur'ânî'l-Kerîm*, thk. Abdülaziz Seyyidülehl (Beyrut: Dâru'l-İlmi Li'l-Melâyîn, 4. Baskı 1983), 208-209.

²⁶ Zebidî *Tâcu'l- Arûs*, 2: 513.

²⁷ Ebû Bekr Ahmed el- Hüseyin b. Ali el- Beyhakî, *Kitâbu'l- Esmâ ve's- Sıfât* (Hindistan: Matbaatü Enver Ahmedi, 1895), 59.

²⁸ Ebu'l- Fadl Şihâbu'd- Din es- Seyyid Mahmud el-Âlûsî, *Ruhu'l- Meânî fi Tefsiri'l- Kur'ani'l- Azîm* (Beyrut: İhyai't- Tûrâsî'l- Arabî, ty.), 22:67.

den geçirdikleri fikirleri bilmekte ve yorumlarını takip etmekte”²⁹ olan demektir. “Zira O’nun murâkabesinin dışında hiçbir şey cereyan etmemektedir.”³⁰ O’nun mülkünden dışarı çıkmak mümkün olmadığı gibi,³¹ murâkabesinin şümülünün dışına çıkmak da imkânsızdır.

Taberî (ö. 310/923), “*rakîb* ifadesini Hasan-ı Basrî (ö. 110/728) ile Katâde’nin (ö. 117/735) “*hafîz*” şeklinde tefsir ettiklerini” nakleder.³² Birçok müfessir de bu meyanda kanaat belirtmiştir.³³ “*Rakîb* isminde haddi aşanlara yönelik tahzir (sakındırma, uyarı, ikaz) manası olduğu da söylenmiştir.”³⁴

Rakîb kelimesi, biri ma’rife olmak üzere Kur’ân’da beş âyette geçmektedir. Bu âyetlerden birinde, “kayd ve tesbit eden” anlamında melekleri (Kaf 50/18); birinde “gözleyen, bekleyen” manasında Hz. Şuayb’ı nitelemektedir (Hud 11/93). Diğer üçünde ise Allah’ın (cc) ismi olarak yer almaktadır: “... Şüphesiz Allah sizin üzerinizde *Rakîb*’dir.” (en-Nisa 4/1), “... Ne zaman ki benim dünyaya hayatıma son verdin, onların üzerinde *Sen Rakîb* oldun.” (Maide 5/117), “Allah her şey üzerinde *Rakîb*’dir.” (el-Ahzâb 33/52). “İnsanın, hareket ve düşüncelerinde herhangi bir yanlışlık yapmamak ve ilahi buyrukların doğrultusunda davranmak amacıyla bu isme ihtiyaç duyacağı muhakkaktır.”³⁵

Makalemizin ikinci ana başlığında, *er-Rakîb* kavramı etraflıca ele alınacağı için burada bu kadarlık bilgiyle iktifa edildi.

²⁹ İbni Kayyım el- Cevziyye, der. Yusuf Ali Büdeyvi ve Eymen Abdu’r- Rezzak es- Sevvâ, trc. Hanifi Akın- Muhittin Korkmaz, *Esmâü’l- Hüsnâ* (İstanbul: Polen Yayınları, 2005), 265.

³⁰ Ahmet Ziyâüddin Gümüşhanevî, *Esmâü’l- Hüsnâ* (İstanbul: Ailem Yayınları, 2008), 94.

³¹ Er-Rahman 55/33.

³² Ebu Ca’fer Muhammed b. Cerir et- Taberî, Tahkik: Abdullah b. Abdu’l- Muhsin et- Türkî, *Tefsiru’t- Taberî, Câmiu’l- Beyân An Te’vil-i Âyi’l- Kur’an* (Kahire: Merkezi Hicr Li’l-Buhûsi ve’d-Dirâsâti’l- Arabiyyeti ve’l-İslâmiyyeti, 2001), 19:157.

³³ Kurtubî, *el- Câmi’ Li Ahkâmî’l- Kur’an*, Thk: Abdullah b. Abdu’l- Hasani’t- Türkî (Beyrut: Müessesetü’r- Risale, 2006), 19:105; Muhyi’s- Sünne Ebi Muhammed el- Hüseyin b. Mes’ud el- Beğavî, *Tefsiru’l- Beğavî (Meâlimü’t- Tenzîl)*, thk. Heyet (Riyad: Dar-u Halibe, h: 1409), 6/368; Ebüssuûd Efendi, *Tefsîru Ebi’s- Suûd, İrşâdü’l- Akl’s- Selim İlâ Mezâyâ’l- Kur’ani’l- Kerim* (Beyrut: tsz). 7:112. Muhammed el- Emin b. Abdullahî’l- Uremiyyi’l- Aleviyyi’l- Harerîyyi’s- Şafiiyyi, *Tefsîr-u Hadâiku’r- Rûhi ve Reyhân* (Beyrut: Tavku’n- Necat, 2001), 23:123.

³⁴ Ebu’l- Berekât Abdullah b. Ahmed b. Mahmud en- Neseî, *Medârikü’t- Tenzîl ve Hakâiki’t- Te’vil*, thk: Seyyid Zekeriya (Nezar Mustafa el- Baz, tsz), 3:937; Muhammed Yusuf Ebu Hayyan el- Endülüsî, *Tefsiru’l- Bahri’l- Muhit*, thk: Heyet (Beyrut: Dâru’l- Kütübü’l- İlmiyye, 1993), 7:236.

³⁵ Ebu Abdullah Muhammad b. Ali b. Muhammad b. al-Arabî al-Hâtimî at-Tâî, *Allah’ın İsimlerinin Sırları ve Manalarının keşfi*, trc. Ramazan Biçer (İstanbul: Gelenek Yayıncılık, 2010), 49.

1. 3. Kur'an'da "Rakîb" Kelimesiyle Anlam İlişkisi Olan İfadeler

Kur'an'da birçok âyette, "Hafîz", "Şehîd", "Müheymin", "Basîr", "Habîr" ve "Alîm" isimlerinin "Rakîb" ismi ile aynı veya yakın anlamda kullanıldığını görürüz. Rakîb isminin anlaşılmasında bu isimler önemli bir yere sahiptir. Ancak burada şunu belirtelim ki Ebû Hilâl el-Askerî'nin de ifade ettiği üzere "bazı lafızlar müradif gibi gözükseler de aralarında mutlaka nüans vardır."³⁶ Örneğin, rakîb kelimesi, "bir kimsenin durumuna vakıf olmak için araştırma, teftiş etme ve gözetim yapma" anlamını taşırken; hafîz kelimesinde "teftiş etme, araştırma" anlamı yoktur. Aynı şekilde, "Müheymin" ve "rakîb" arasındaki nüans da, rakîb kelimesi "araştırma ve teftiş yaparak gözetim altında tutma" anlamını taşırken müheymin'de, bir şeyin yönetim ve idaresini elinde tutma anlamı öne çıkmaktadır. Ebû Hilâl el-Askerî, yaratıcıyı, yaratılmışlara ait nitelik ve durumlardan tenzih etme esasından hareketle, bir şeyin durumuna vakıf olmak için araştırma ve teftiş anlamının Allah için uygun olmadığını söyleyerek rakîb kelimesinin hafîz ve alîm manasında Allah'ın sıfatı olarak kullanılabileceğini belirtmiştir.³⁷

Yine o, tenzih endişesiyle "hıfz" kelimesinin anlam açısından süreklilik ifade etmediğini söyleyerek, Allah'ın ismi olarak "hafîz" kelimesinin "alîm" ve "şehîd" anlamında anlaşılması gerektiğini belirtmiş, kelimeler arasındaki bu anlam ilişkisini de "hiçbir şeyin bilgisinin ona gizli kalmaması" olarak açıklamıştır. Ayrıca "bir şeyin hâfızı olan, çoğu zaman onun bilgisine de sahiptir. Onun (mahfûzun) hal ve durumlarına dair bilgisi yoksa o kişi, gerçek anlamda hıfz ile de nitelenemez."³⁸ Diyerek bu anlam ilişkisini temellendirmiştir.

Ebû Hilâl el-Askerî'nin açıklamalarından ilgili kelimelerin anlamını tespit etme ve bunların doğru anlaşılmasında makam ve bağlama dikkat edilmesi gerektiği; ayrıca Allah ve kullar için kullanıldıklarında kelimelerin taşıdıkları anlamlardaki farkların gözetilmesi gerektiği anlaşılmaktadır.

³⁶ Konunun detayı ve aynı anlamda olduğu söylenen kelimeler arasındaki nüansları tespit yolları için bk. Ebû Hilâl el-Askerî, *el-Furûku'l-Lüğaviyye*, 16- 20.

³⁷ Ebû Hilâl el-Askerî, *el-Furûku'l-Lüğaviyye*, 218.

³⁸ Ebû Hilâl el-Askerî, *el-Furûku'l-Lüğaviyye*, 218.

Çalışmanın bu kısmında, genel bir şekilde de olsa bu isimlerin Kur'an'daki kullanımlarına ve aralarındaki anlam ilişkisine yer verilecektir.

1. 3. 1. El-Hafız (الحفيظ) ve El-Hâfız (الحافظ)

“Hafız”, kelimesi “hıfz” masdarından sıfattır. Lügatte, “gözetmek, korumak...”³⁹ anlamlarına gelen hıfz kelimesi bazen ruhun kendine, bazen ruhun zapt etmesine denir ki, zaptın zıddı unutmaktır. Bazen de hıfz kuvvetine denir. Bunların yanında söz konusu kavram, “her türlü inceleme, bakım ve gözetme,⁴⁰ idrak edilen sûretleri zapt altına alma” anlamında da kullanılır.⁴¹

Hafız kelimesi, hâfız anlamına gelir. Hâfız, “kulunu din ve dünya işlerinde helâkete götüren sebeplerden koruyan, zayi olmaktan muhafaza buyuran,⁴² kullarının hayır ve şer olan amellerini,⁴³ sözlerini kaydeden, niyetlerini ve kalplerinde olanı bilen, kendisinden hiçbir şey gizli kalmayan ve kaybolmayan” anlamlarında kullanılmaktadır.⁴⁴ Ebû Hilâl el-Askerî, “hafız kelimesinin anlam genişlemesi (mecaz) yoluyla *alîm* manasına gelebileceğini” belirtir.⁴⁵ Onun bu tespiti semantik açıdan kelimeler arasındaki anlam ilişkisini göstermesi bakımından oldukça önemlidir.

“Bu isim bazen Allah'ın zâtını bazen de fiillerini niteler. Eğer zâtını nitelerse (zâtî sıfat), bu takdirde *Alîm* isminin anlam sahasına girer, bu durumda, “malumâtı hıfzında her daim muhafaza eden” gelir. Zıddı ise unutmaktır. Eğer fiili nitelerse (fiili sıfat), o zaman da bir şeyin varlığını korumak anlamına gelir ki, bunun da zıddı ihmaldir.”⁴⁶

Hıfz maddesi, değişik şekilleriyle, Kur'an'da büyük bir yekûn teşkil etmektedir. Hâfız (الحافظ) şekli hem Allah hem melekler, hem de mü'minler için kullanılır. İçinde bulunduğu bağlama göre farklı anlamlar ifade eder. Meselâ,

³⁹ Ebû'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ b. Muhammed er-Râzî el-Kazvîni el-Hemedânî, *Mekayis-ül Lüğa* (Beyrut: Dâru'l- Fıkr, tsz.), 2:87.

⁴⁰ Râgıb, *Müfredât*, 123.

⁴¹ Ali bin Muhammed es-Seyyid Eş-Şerif Cürcânî, *Mu'cemu-t Ta'rifat* (Kahire: Dâru'l-Fadîle, H:1403), 79.

⁴² Beyhakî, *Kitâbu'l- Esmâ ve's- Sıfât*, 52.

⁴³ Zebidî, *Tâcu'l- Arûs*, 20:219.

⁴⁴ Yunus 10/61; Sebe 34/3; Beyhakî, *Kitâbu'l- Esmâ ve's- Sıfât*, 52; İbni Manzûr, *Lisânü'l- Arab*, 7:386.

⁴⁵ Ebû Hilâl el-Askerî, *el-Furûku'l-Lüğaviyye*, 218.

⁴⁶ Kurtubî, *el-Esnâ fi Şerh-i Esmâillâhi'l-Hüsnâ*, 1:309.

insanlar için: “kendilerini kötülükten koruyanlar”, “Allah’ın koyduğu sınırları koruyan erkek ve kadınlar” manalarına gelir.⁴⁷

Bu ismin yer aldığı bazı âyetler meâlen şöyledir:

“Üzerinde gözetici olmayan kimse yoktur.”(et-Târik 86/4).

“... Biz onları gözetim altında tutuyorduk.”(el-Enbiya 21/82).

“Oysa yaptıklarınızı bilen değerli yazıcılar sizi gözetlemektedirler.”(el-İnfîtâr 82/10-12).

“Biz, toprağın onlardan neleri eksilttiğini kesinlikle bilmekteyiz. Yanımızda o bilgileri koruyan bir kitap vardır.”(Kaf 50/4).

Yukarıdaki âyetlerde gözetleme, bilme ve koruma şeklinde meâllendirilen “hafîz” kelimesinin “rakîb” anlamında kullanıldığı görülmektedir.

1. 3. 2. Eş-Şehîd (الشَّهِيد)

“Şehîd” lafzı, Allah’ın isimlerinden biridir. Bu kelime “Alîm” manasında olup, “şâhid” kelimesinden mübalağadır.⁴⁸ Bu kelime Kur’an’da Allah için kullanıldığında; “Mahlûkatın ancak şahitlerle ulaşabileceği şeylere muttali olan”,⁴⁹ “kendisinden hiçbir şey gizli kalmayan”,⁵⁰ “olayların meydana gelişi esnasında olaylara tanık olan”,⁵¹ “alçak-yüksek bütün sesleri işiten, küçük-büyük bütün mevcudatı gören, ilmiyle her şeyi, yani kullarını ve yaptıklarını kuşatan”⁵² anlamlarına gelmektedir. Yani “Şehîd” ismi, “kim neyi, ne zaman, nasıl yaparsa yapsın, Allah’ın (cc) onu yaparken gördüğünü” ifade etmektedir.⁵³

⁴⁷ Tevbe 9/112, el-Hac 22/5; el-Ahzâb 33/35 vb.

⁴⁸ İmâmu’t- Tasavvuf Ebu’l- Kâsım Abdu’l- Kerim el- Kuşeyrî, thk. Ahmed Abdu’l- Mun’im, Abdu’s- Selâm el- Halveti, *Şerh’u - Esmâillahi’l- Hüsnâ* (Beyrut: Dâru’l- Ezel, 1986), 184.

⁴⁹ Beyhakî, *Kitâbu’l- Esmâ ve’l- Sıfât*, 34.

⁵⁰ Kuşeyrî, *Şerh’u - Esmâillahi’l- Hüsnâ*, 184; Ebu Üsâme Muhyiddin Abdulhamîd, *İsmullâhi’l- Âzam ve Esmâullâhi’l- Hüsnâ ve’n- Nazaru ilallâhi Fi’l- Âhîret* (Riyâd: Dâru’l- Meşâil, 1993), 29.

⁵¹ Hasan İzzeddin Cemal, trc. Abdurrahmân Poyraz, Mustafa Nuhoglu, *Esmâü’l- Hüsnâ* (İstanbul: Ravza Yayınları, 2000), 247.

⁵² Sa’id b. Ali el- Kahtânî, *Şerh-u Esmâillahi’l- Hüsnâ* (Medine- Dâru’l- İmân, tsz), 116; Abdurrezzak b. Abdulmuhsin el- Bedr, *Fıkhu Esmâ’l- Hüsnâ* (Riyâd: Dâru’t- Tevhîd, 2008), 159.

⁵³ Gümüşhanevî, *Esmâü’l- Hüsnâ*, 107.

“Allah’ın ilmi gayb ile, ilgili olduğunda O,nun *Habîr* olduğu, zâhirî şeylerle ilgili olduğunda ise *Şehîd* olduğu vurgulanıyor demektir.”⁵⁴

Şehîd ismi Kur’ân’da 35 yerde geçmekte olup yirmi yerde Allah’ı (cc) tavsif etmektedir. (Âl-i İmran 3/98; Maide 5/117; vb.)⁵⁵

Bu ismin yer aldığı bazı âyetler meâlen şöyledir:

“... O, her şeye şahittir.”(Sebe 34/47).

“... Rabbinin her şeye şahit olması, yetmez mi?”(Fussilet 41/53).⁵⁶

Bu âyetlerde Allah’ın şahit olması “murâkabesi yani gözetlemesi” anlamındadır.

1. 3. 3. El-Müheymin (المهيمن)

“Müheymin” kelimesi, “rakîb”, “hâfız”, “şehîd” isimleri ile delalet açısından yakın anlamları içermektedir. Dil bilimci müfessirlerden “Kisâî’ye (ö. 189/805) göre bu kelime “şehîd”, Ebû Ubeyd’e (ö. 224/838) göre ise “rakîb” anlamına gelmektedir.”⁵⁷ *El-Müheymin*, mahlûkatı üzerinde, “Hangi işle meşgul olursan ol, Kuran'dan hangi bölümü okursan oku; ne iş yapıyor olursanız olun, siz bu işlere dalıp giderken Biz mutlaka size şâhitlik ederiz.”(Yunus 10/61) âyetinin de ifade ettiği gibi, insanın sözlü veya fiilî amellerini gözetleyici,⁵⁸ “yapılan işlerin gizliliklerine, kalplerdeki sırlara muttali olan, her şeyi ilmiyle kuşatan”,⁵⁹ “kullarının amellerine şahit olan”⁶⁰ anlamlarına gelmektedir. Ayrıca, El-Müheymin, Allah’ın isimleri arasında sayılmaktadır.⁶¹

Kurtubî (ö. 671) bu isimle alakalı 10 görüş nakleder: Yükseklik sahibi, er-Rakîb, eş- Şehîd, eş- Şerîf, el- Hâfız, el- Emîn (İbni Abbas’ın görüşüdür), el-

⁵⁴ Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed el-Gazâlî, *el – Maksadü'l-Esnâ fi Şerhi Esmâillâhi'l-Hüsnâ*, thk. Kâsım Muhammed en- Nûrî (Dimeşk Dâru'l-Fecr, 2010), 125.

⁵⁵ Veli Ulutürk, *Kur'an Allah'ı Nasıl Tanıtıyor?* (İzmir: Nil Yayınları, 1994), 148.

⁵⁶ Benzer âyetlerden bazıları için bkz. Nisa 4/33, 79, Yunus 10/29, Fetih 48/28, el-Buruc 85/9.

⁵⁷ Ebû Hâtim er-Râzî, *Kitâbu'z-Zîne*, 241.

⁵⁸ Ebu Üsâme, *İsmullâhi'l- Â'zam ve Esmâullâhi'l- Hüsnâ*, 24; Zemahşerî, 6:85; İbni Arabî, *Allah'ın İsimlerinin Sırları*, 51; Kuşeyrî, *Şerh'u – Esmâillâhi'l- Hüsnâ*, 85.

⁵⁹ Kahtânî, *Şerh'u- Esmâillâhi'l- Hüsnâ*, 177.

⁶⁰ Beğavî, *Meâlimü't- Tenzîl*, 8:87.

⁶¹ Gazâlî, *el – Maksadü'l-Esnâ*, 71-72.

Vâlî (İkrime'nin görüşüdür), el- Kâdî (İbni Zübeyr'in görüşüdür), eş- Şâhid (Mücâhid'in görüşüdür), el- Musaddik (Hasan-ı Basrî'nin görüşüdür).⁶²

Dikkat edilirse, *el-Müheymin* ismine verilen anlamların hepsinin birbirine yakın olduğu görülmektedir.

Kur'ân'da iki defa geçen *Müheymin* kelimesi, Maide sûresi 48. âyette Kur'ân'ı tavsif ederken, diğer âyette ise eliflamlı olarak Allah'ı tavsif etmektedir. Bu âyet meâlen şöyledir: "O, öyle Allah'tır ki, kendisinden başka hiçbir ilâh yoktur. O, mülkün sahibidir, eksiklikten münezzehtir, selâmet verendir, emniyete kavuşturandır, gözetip koruyandır,..." (Haşr 59/23).⁶³

1. 3. 4. El-Basîr (البصير)

"Basîr' kelimesi, kör anlamına gelen 'ضير' kelimesinin zıddıdır."⁶⁴ Allah (cc), mahlûkâtın görme duyularıyla idrak ettikleri cisimleri ve renkleri, görme organına ihtiyaç duymaksızın idrak eden yegâne zâttır.⁶⁵ "Mevcudatı harekât ve sükûnet hallerinde idrak edendir ki, hiçbir şey O'nun tedbirinin dışında meydana gelmez."⁶⁶ "Karanlıklar O'nun görmesine engel olamaz. Karanlık gibi, yakınlık-uzaklık, büyüklük-küçüklük gibi insanların görmelerine engel teşkil eden şeyler de O'nun görmesine perde olamaz."⁶⁷ O'nun görmesi göklerde ve yerde tüm görülenleri kapsar. Hatta yerde en gizli olanı da görür. Meselâ; Hz. Peygamberin ifadesiyle, "karanlık gecede, siyah taşın üzerinde yürüyen siyah karıncayı, onun görünen ve görünmeyen tüm organlarını görür."⁶⁸ Hülasa bütün kâinatı gören O'dur.⁶⁹ Yani O'nun murâkabesinin dışında hiçbir şey yoktur.

Bu ismin yer alıp da Allah'ın murâkabesini nazara veren âyetlerden bazıları meâlen şöyledir:

"... Şüphesiz Allah, yapmakta olduklarınızı noksansız görür." (Bakara 2/110)

⁶² Kurtubî, *el- Cami'* 8:248-249.

⁶³ Ulutürk, *Kur'an Allah'ı Nasıl Tanıtıyor?*, 151.

⁶⁴ İbni Manzûr, *Lisânü'l- Arab*, 1:290.

⁶⁵ Beyhakî, *Kitâbu'l- Esmâ ve's- Sıfât*, 32-33; İbni Manzûr, *Lisan-ul Arab*, 1:290.

⁶⁶ Kuşeyrî, *Şerh'u - Esmâillahi'l- Hüsnâ*, 129.

⁶⁷ İbni Arabî, *Allah'ın İsimlerinin Sırları*, 75.

⁶⁸ Kahtânî, *Şerh-u Esmâillahi'l- Hüsnâ*, 90; Abdurrezzak, *Fıkhü Esmâ'l- Hüsnâ*, 130.

⁶⁹ Gazâlî, *el - Maksadü'l-Esnâ*, 90.

“... O'nun benzeri hiçbir şey yoktur. O işitendir, görendir.”(Şura 42/11).⁷⁰

1. 3. 5. El-Habîr (الخبير)

“Habîr, ‘hibre’ masdarından türemiş olup”,⁷¹ Allah’ın (cc) isimlerindedir. “Alîm manasındadır.”⁷² Bu kelimeye, “Olanı ve olacağı bilen”,⁷³ anlamı verildiği gibi; “işî bilen”,⁷⁴ “amelleri bilen, işlerin iç yüzünü bilen”,⁷⁵ “bildiğini onaylattıran”,⁷⁶ “ilmiyle sırları idrak eden, gönüllerde gizli olana muttali olan, tohumların içindekilerini bilen, işlerin sırlarına vakıf olan”,⁷⁷ anlamları da verilmiştir.

“İlim gizli ve bîatını şeylere izafe edildiğinde o ilme ‘hibre’ (haberdar olma), sahibine de ‘Habîr’ (tam manasıyla haberdar olan) denir.”⁷⁸ Bu isim, marife olarak (الخبير) Kur’ân’da sadece Allah için kullanılmıştır. Kelimenin nekre olarak geldiği Furkan 25/59’da ise (فسنل به خبيراً) Allah veya bilgi sahibi olan Ehl-i kitap gibi bazı kesimleri ifade ettiği söylenmiştir.⁷⁹

Bu ismin yer alıp da Allah’ın murâkabesini nazara veren âyetlerden bazıları meâlen şöyledir:

“... Doğrusu Allah, en ince işleri görüp bilmektedir ve her şeyden haberdardır.”(Lokman 31/16).

“... Şüphesiz Allah, her şeyi bilendir, her şeyden haberdardır.”(Lokman 31/34).⁸⁰

⁷⁰ Bu isimle ilgili şu âyetlere de bakılabilir: Bakara 2/96; Al-i İmran 3/20; Maide 5/71; el-A’raf 8/39; Hud 11/112; Sebe 34/11; Fatır 35/31...

⁷¹ H. İzzeddin Cemal, *Esmâü'l- Hüsnâ*, 202.

⁷² Ebu'l- Bekâ Eyyüb b. Musa el- Hüseyin el- Kefevî, *Mu’cemun Fi’l- Mustalahât ve’l- Furûku’l- Luğaviyye* (Beyrut: er- Risâle, 1998), 414; Kuşeyrî, *Şerh’u – Esmâillâhi’l- Hüsnâ*, 140.

⁷³ İbni Manzûr, *Lisanu’l- Arab*, 2:1090; Ebu Üsâme, *İsmullâhi’l- Â’zam ve Esmâullâhi’l- Hüsnâ*, 27.

⁷⁴ Ferâhidî, *Kitabu-l Ayn*, 1:383.

⁷⁵ Râğıb, *Müfredât*, 142.

⁷⁶ Beyhakî, *Kitâbu’l- Esmâ ve’s- Sıfât*, 33.

⁷⁷ Abdurrezzak, *Fıkhü Esmâ’l- Hüsnâ*, 138.

⁷⁸ Gazâlî, *el – Maksadü’l-Esnâ*, 102.

⁷⁹ Zemaşerî, 4:365; Hayreddin Karaman vd., *Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2008), 4 : 133-134.

⁸⁰ Bkz. Bakara 2/234; Al-i İmran 3/153; el-En’am 6/18; et-Tevbe 9/16; Hud 11/1...

1. 3. 6. Âlim (عالم), El-Alîm (العليم), Allâm (علام)

Âlim (عالم):

“Eşyayı hakikatiyle bilmek”⁸¹ anlamına gelen ilim, Kur'ân'da en çok kullanılan birkaç maddeden biridir. Âlim kelimesi Kur'ân'da geçtiği her yerde izafet terkibi içinde muzâf olarak yer almaktadır.⁸² “Âlim, eşyayı olduğu haliyle bilen anlamına gelmektedir.”⁸³ Bu itibarla “Allah (cc), olan ve olacak şeyler için Âlim'dir.”⁸⁴

Bu ismin yer alıp da Allah'ın murâkabesini nazara veren âyetlerden bazıları şunlardır:

“... De ki: Hayır! Gaybı bilen Rabbim hakkı için o, mutlaka size gelecektir...”(Sebe 34/3).

“Allah, göklerin ve yerin gaybını bilir. O, kalplerin içinde ne varsa onu da hakkıyla bilendir.”(Fâtır 35/38).

“O bütün görülmeyenleri bilir. Sırlarına kimseyi muttali kılmaz.”(Cin 72/26).⁸⁵

İlim kavramı Kur'an-ı Kerim'de fiil olarak kullanıldığında genellikle lügat anlamları söz konusu olmaktadır. Fakat bu lügat anlamı Allah ve insanlar hakkında farklılık arz etmektedir. Allah hakkında kullanılınca mutlak, şüphesiz, bütün detaylarıyla gizli, aşikâr, gayb ve şahadet cihetiyle bilmek anlamına gelmektedir.⁸⁶

El-Alîm (العليم):

Bu kelime Kur'ân'da hem ma'rife hem de nekre olarak yer almaktadır. “Alîm, feil vezninde mübalağa sîgalarındandır.”⁸⁷ “Allah'ın Zâtı hiçbir mahlûkuna benzemediği gibi ilmi de mahlûk ilmine benzemez. Zira O'nun

⁸¹ Râğıb, *Müfredât*, 355.

⁸² Bkz. El-En'âm 6/73; et-Tevbe 9/94; er-R'ad 13/9...

⁸³ Beyhakî, *Kitâbu'l- Esmâ ve's- Sıfât*, 15.

⁸⁴ İbni Manzûr, *Lisânü'l- Arab*, 4:3083.

⁸⁵ Bu isimle alakalı şu âyetlere de bakılabilir: el-En'âm 6/73; Et-Tevbe 9/94; Er-Ra'd 13/9; Cuma 62/8; Et-Teğâbun 64/18.

⁸⁶ Musa Bilgiz, Kuran'da İlim Kavramı, Kur'an'ın Nüzûlünün 1400. Yılı Anısına, *Diyanet İlmî Dergi Kur'an Özel Sayısı*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları 856, 623-634.

⁸⁷ İbni Manzûr *Lisânü'l- Arab*, 4:3083.

ilmi, zâhiri-bâtını, gizliyi-aşıkârı, ulvî âlemi-süflî âlemi, maziyi, şimdiki zamanı ve müstakbeli”,⁸⁸ kısaca her şeyi kapsar.⁸⁹ “Mahlûkatın akıllarıyla ve duyularıyla idrak edemediklerini idrak eder.”⁹⁰ Alîm ismi, Kur’ân’da 153 yerde Allah’ı (cc) tavsif etmektedir.⁹¹

Bu ismin yer alıp da Allah’ın murâkabesini nazara veren âyetlerden bazıları meâlen şöyledir:

“... O, her şeyi hakkıyla bilendir.”(Bakara 2/29).

“... Şaşırmanın için Allah size açıklama yapıyor. Allah her şeyi bilmektedir.”(en-Nisa 4/176).⁹²

Allâm (علام):

“Allâm, Alîm manasındadır. Çokça bilmeyi ifade eder.”⁹³ “Bu vasıf, ilim sahibinin ilminin mübalağa ile ifade edilmesini sağlar.”⁹⁴ “Allâm, gizli denilen hiçbir şey kendisinden gizli kalmayıdır.”⁹⁵ “İlimde kemal sahibi olandır.”⁹⁶ “Hiç kimsenin ilmi O’na yetişmez.”⁹⁷ “O, insanların bildiklerini- bilmediklerini, gizli ve açık olanı bilir.”⁹⁸

Allâm vasfı, Kur’ân’da dört âyette ve sadece عَلَّامُ الْغُيُوبِ şeklinde gelmiştir. Bu dört âyetten ikisinde Allah, kendisinin bu vasıfla muttasıf olduğunu haber vermekte, birinde melekler, birinde ise Hz. İsa, O’nu bu isimle tavsif etmiştir.⁹⁹

Bahsi geçen âyetler meâlen şöyledir:

⁸⁸ Abdurrezzak, *Fıkhü Esmâ’l- Hüsnâ*,134.

⁸⁹ Kahtânî, *Şerh-u Esmâillahi’l- Hüsnâ*, 91.

⁹⁰ Beyhakî, *Kitâbu’l- Esmâ ve’-s- Sıfât*, 33.

⁹¹ Ulutürk, *Kur’an Allah’ı Nasıl Tanıtıyor?*, 144.

⁹² Ayrıca bu ismin geçtiği şu âyetlere de bakılabilir: Maide 5/76; el-En’am 6/83; el-A’raf 8/61...

⁹³ Ebu’l- Ferec Cemaleddin Abdurrahman b. Ali b. Muhammed el- Cevzî el- Kuraşî el- Bağdadî, *Zâdül- Mesîr Fi İlmi’t- Tefsîr*, (Beyrut: Mektebetü’l- İslâmî, ty.), 2:454.

⁹⁴ İbni Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, 4:3083.

⁹⁵ Râğıb, *Müfredât*, 356.

⁹⁶ Âlûsî, *Ruhu’l- Meânî*, 7:56.

⁹⁷ Nesefî, *Medârik*, 1:305.

⁹⁸ Taberî, *Câmiu’l- Beyân*, 9:112.

⁹⁹ 34. Sebe: 48; 5. Maide: 109, 116; 9. Tevbe: 78.

“Allah'ın peygamberleri toplayıp da «Size ne cevap verildi” dediği gün, «Bizim hiçbir bilgimiz yok, şüphesiz gizlilikleri hakkıyla bilen ancak sensin» diyeceklerdir.”(Maide 5/109).

“Allah: Ey Meryem oğlu İsa! İnsanlara, «Beni ve anamı, Allah'tan başka iki tanrı bilin” diye sen mi dedin, buyurduğu zaman o, «Hâşâ! Seni tenzih ederim; hakkım olmayan şeyi söylemek bana yakışmaz. Hem ben söyleseydim sen onu şüphesiz bilirsin. Sen benim içimdekini bilirsin, hâlbuki ben senin zâtında olanı bilmem. Gizlilikleri eksiksiz bilen yalnızca sensin.”(Maide 5/116).

“(Münafıklar), Allah'ın, onların sırrını da fısıltılarını da bildiğini ve gaybları (gizli şeyleri) çok iyi bilen olduğunu hâlâ anlamadılar mı?”(et-Tevbe 9/78).

“De ki: Kuşkusuz, Rabbim gerçeği ortaya koyar. Çünkü O, gaybı çok iyi bilendir.”(Sebe 34/48).

1. 4. “ra-ka-be” Kökünden Olmayıp “Rakîb” Manasını İhtiva Eden Bazı Kur'ânî İfadeler

Buraya kadar, Allah'ın (cc) doğrudan görmesini/gözetlemesini ifade eden kavramlara yer verdik. Bu başlık altında ise, Allah'ın (cc) doğrudan değil de dolaylı olarak gözetlemesine işaret eden kavramlar incelenecektir. İnsan bu dünyada yaptığı seyyiâtın bir kısmını diğer insanlardan gizleyebilir. Riya olmasın veya verdiği insan mahcup olmasın diye sadakalarını da gizlice verebilir.¹⁰⁰ Ancak her hangi bir şeyin Allah'tan (cc) gizlenmesi muhaldir. Diğer bir ifadeyle; insanlar için gizlilikten bahsedilebilir. Ama Allah için gizlilikten bahsetmek söz konusu değildir. Kur'ân'da birçok âyette hiçbir şeyin Allah'tan (cc) gizli kalamayacağına vurgu yapılır. Buna insanın kendisi ve yaptıkları da dâhildir. Bu durum her iki dünyayı da kapsamaktadır. Yani insan bu dünyada yaptıklarını Allah'tan (cc) gizleyemeyeceği gibi âhirette de gizleyemeyecektir. Zira yerde ve gökte gizli ya da açık ne varsa hepsi kaydedilmektedir.¹⁰¹ Bu durum bazen Hz. Peygamber,¹⁰² bazen Ehl-i kitap özelinde zikredilse de¹⁰³ ekseriyetle bütün insanların yaptıklarının ve hatta hiçbir şeyin, gaybın anah-

¹⁰⁰ Bakara 2/274; er-Ra'd 13/22; Hicr 14/31.

¹⁰¹ En-Neml 27/75.

¹⁰² El-Ahzâb 33/37.

¹⁰³ Mâide 5/15.

tarları elinde olan¹⁰⁴ Allah'tan gizli kalamayacağı aşağıdaki ifadelerle bildirilir:¹⁰⁵

لَا يَخْفَى , مَا يَخْفَى¹⁰⁶, لَا يَغْرُبُ , مَا يَغْرُبُ¹⁰⁷, يَعْلَمُ غَيْبَ¹⁰⁸, وَاللَّهُ غَيْبُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ¹⁰⁹, عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ¹¹⁰, عَالِمُ الْغُيُوبِ¹¹¹, وَاللَّهُ يَعْلَمُ السِّرَّ وَأَخْفَى, وَاللَّهُ يَعْلَمُ إِسْرَارَهُمْ, وَاللَّهُ يَعْلَمُ سِرَّهُمْ وَنَجْوَاهُمْ, وَاللَّهُ يَعْلَمُ سِرِّكُمْ وَجَهْرَكُمْ , وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا تُدُونَ وَمَا تَكْتُمُونَ, وَاللَّهُ يَعْلَمُ يُسْرُونَ وَمَا يُغْلِبُونَ, وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا تُسْرُونَ وَمَا تُغْلِبُونَ¹¹²

Allah'tan (cc) hiçbir şeyin gizli kalamayacağı hususu, bazen bizzât Allah (cc) tarafından, bazen de insanlar tarafından dile getirilir: إِنَّ اللَّهَ لَا يَخْفَى عَلَيْهِ شَيْءٌ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ "Şüphesiz ki ne yerde ne de gökte hiçbir şey Allah'a gizli kalmaz." (Âl-i İmrân 3/5). رَبَّنَا إِنَّكَ تَعْلَمُ مَا نُخْفِي وَمَا نُغْلِبُ وَمَا يَخْفَى عَلَى اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ "Ey Rabbimiz! Şüphesiz ki sen bizim gizleyeceğimizi de açıklayacağımızı da bilirsin. Çünkü ne yerde ne de gökte hiçbir şey Allah'a gizli kalmaz." (İbrahim 14/38).¹¹³

Allah'ın (cc) görmesini/gözetlemesini dikkat çekici bir üslupla aktaran âyetlerden biri de şöyledir: إِنَّ رَبَّكَ لَبَالِغُ صَادٍ "Çünkü Rabbin hep gözetlemedir" (Fecr 89/14).

Bu âyette geçen gözetleme ile ilgili olarak; "*Rasad*, yolu üzerindeki bir şeyi gözetlemek için hazırlanma",¹¹⁴ "*râsid*, gözetleyen",¹¹⁵ "*mersad* ve *mirsâd* ise yol",¹¹⁶ "gözetleme yeri"¹¹⁷ anlamlarını ifade etmektedir. İbnü Enbârî (ö.

¹⁰⁴ el-Enâm 6/59.

¹⁰⁵ Bu ifadelerden her biri ayrı ayrı incelemeye tabi tutulması gerekir. Ancak bu husus ayrı bir makale konusu kapasitesinde olduğu için makalemizde ilgili ifadelerin sadece kendilerine yer verdik.

¹⁰⁶ Âl-i İmrân 3/5; İbrahim 14/38; Mümin 40/16; A'lâ 87/7.

¹⁰⁷ Yunus 10/61, Sebe 34/3.

¹⁰⁸ Hucurât 49/18.

¹⁰⁹ Yunus 11/123; en-Nahl 16/77; Kehf 18/26.

¹¹⁰ Zümer 39/46; Haşr 58/22; et-Teğâbun 64/18.

¹¹¹ Mâide 5/109, 116; Tevbe 9/78; Sebe 34/48.

¹¹² Bakara 2/77; Mâide 5/99; Tevbe 9/78; Yunus 11/5; Yâsin 36/76; Zuhuruf 43/80; Muhammed 47/26; et-Teğâbun 64/4.

¹¹³ Bkz. Bakara 2/284; el-Enâm 6/63; el-Ahzâb 33/54; Mümin 40/16, 19; Fussilet 41/40; el-Mümtehine 60/1; El-Hâkka 69/18; el-A'lâ 87/7.

¹¹⁴ İbni Fâris, *Mekâyis-ül Lüğâ*, 2/400 (Kisâî'den naklen).

¹¹⁵ Cevherî, *es-Sıhah*, 2:474; İbni Manzûr, *Lisânü'l- Arab*, 3:1654; Zebîdî, *Tâcu'l- Arûs*, 8:99.

¹¹⁶ Cevherî, *es-Sıhah*, 2:474; İbni Manzûr, *Lisânü'l- Arab*, 3:1654; Zebîdî, *Tâcu'l- Arûs*, 8:100; Muhammed Ali Tahânevi, *Keşşâf-u Istılâhât-i Fünûn ve'l- Ulûm* (Lübnan: Mektebtü Lübnan, 1996), 1:865; Ebu'l- Hasan Ali

328/940) de 'mirsâd' kelimesini, "insanların gözetlendiği yer", olarak tarif etmiştir.¹¹⁸ Râğîb el-İsfahânî ise, "Çünkü Rabbin hep gözetlemedir"(Fecr 89/14) âyetini örnek göstererek, *mirsad* kelimesinin, "hiçbir sığınacağın ve kaçış yerinin olmadığı noktasında bir uyarı manası da taşıdığını"¹¹⁹ belirtmiştir.

Bazı müfessirlere göre, "*mirsâd*'dan maksat 'yersudu' fiilidir. Yani bu ifadeyle, "Allah'ın (cc) kulların amellerini görmesi, işitmesi",¹²⁰ "gözetlemesi",¹²¹ "bütün mekân ve zamanlarda hazır olması" vurgulanmaktadır. "Bu kelime ile hiçbir zorba ve kâfirin ondan kurtulamayacağına ifade edilmiş olması, Kureyş kâfirleri için de bir tehdit manası taşımaktadır."¹²² Müfessirlerin bir kısmı, "*mirsâd* kelimesinin gözetleme yeri olduğu yönünde fikir beyan eder."¹²³ Râğîb İsfahânî ise, "*mersad ve mirsâd*" kelimelerinin gözetleme yeri anlamında geldiğini, *mirsâd* 'ın özellikle bu anlam için kullanıldığını"¹²⁴ belirtir. Ancak *mirsâd* kelimesinin, Allah (cc) için kullanıldığında "görür, gözetler" şeklinde fiil anlamı taşıdığını söylemek yerinde olacaktır. Zira *mirsâd* kelimesi "gözetleme yeri" olarak düşünüldüğünde, doğrudan görme ve gözetleme anlamı ifade etmemektedir. Örneğin; rasathanede çalışan biri için "o rasathanededir" denilmesi "daimi olarak gözetlemedir" anlamı içermez. Hâlbuki âyette vurgulanan, Allah'ın (cc) daimi olarak kullarını gözetlemesidir. Dolayısıyla

b. Muhammed b. Habib el- Mâverî el- Basri, *en- Nüket ve'l- Uyûn* (Beirut: Dâru'l- Kitâbi'l- İlmiyye, ty), 6:270.

¹¹⁷ Râğîb, *Müfredât*, 202; İbni Manzûr, *Lisânü'l- Arab*, 3/1654.

¹¹⁸ İbni Manzûr, *Lisânü'l- Arab*, 3/1654.

¹¹⁹ Râğîb, *Müfredât*, 202.

¹²⁰ Taberî, *Câmiu'l- Beyân*, 24:374; İmam el- Celil el- Hafız İmadü'd- Din Ebî'l- Fida İsmail İbn. Kesir ed- Dîmeşkî *Tefsiru'l- Kur'ani'l- Azim*, thk. Heyet (Kahire: Kurtuba, 2006), 14:346; Celaleddin es- Suyûtî, thk. Abdullah b. Abdu'l- Muhsin et- Türkî, *ed- Dürrü'l- Mensûr Fi't- Tefsîr-i Bi'l- Me'sûr* (Kahire: Merkezi Hicr Li'l-Buhûsi ve'd-Dirâsâti'l-Arabîyyeti ve'l-İslâmiyyeti, 2003), 15:415.

¹²¹ Muhammed Ali Sâbûnî, *Safvetü't- Tefâsîr* (Beirut: Dâru'l- Fikr, 1981), 3:557; Vehbe Zühaylî, *Et-Tefsiru'l- Veciz Ala Hamîşî'l Kur'ân'il- Azim* (Şam: Dâru'l- Fikr, 1996), 594.

¹²² Ebu'l- Kâsım Muhammed b. Ahmed b. Cüzey el- Kelbî, *et- Teshîl li Ullûmi't- Tenzîl* (Beirut: Dâru'l- Kütübî'l- İlmiyye, 1995), 2:570.

¹²³ Abdullah ibn Ömer ibn Muhammed Nâsiruddîn el-Beydâvî, *Envaru't- Tenzil ve Esraru't- Te'vil* (İstanbul: Hakikat Kitabevi, 1995), 4:561; Nesefî, *Medârik*, 4:1323; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 6:370; İbni Aşûr Muhammed Tahir, *et- Tahrir Ve't- Tenvir* (Tunus: Dâru't- Tunusiyye, 1984), 30:323; Ebu Abdurrahmân b. Muhammed b. Mahlûf Ebi Zeyd es- Seâlibî'l -Malikiyyi, *Tefsiru's- Seâlibî, el- Cevahiru'l- Hisan Fi Tefsiri'l- Kur'an* (Beirut: İhyâ't- Tûrasi'l- Azli, 1997), 5:586; Harerî, *Hadâiku'r- Rûh*, 31:416; Âlûsî, *Ruhu'l- Meânî*, 30:125; Muhammed Cemaleddin el- Kâsımî, *Tefsîru'l- Kâsımî (Mehâsinü't- Te'vil)* (b.y.: Dâr-u İhyâ-i Kütübî'l- Arabiyye, 1957), 7:6151.

¹²⁴ Râğîb, *Müfredât*, 202.

yukarıda yer verilen âyetteki *mirsâd* kelimesini ‘yersedu’ şeklinde fiil manasında almak uygun olacaktır. Kaldı ki, *mirsâd* kelimesini gözetleme yeri olarak almak, Allah’a (cc) mekân izafe etme açısından da sakıncalı olacağı kanaatindeyiz.

Hülasa, gönüllerde olanı bilen¹²⁵ yerin göğün sahibinden hiçbir şey gizli kalmaz. O, bu dünyada saklanan bütün sırları ve amelleri hardal tanesi kadar da olsa¹²⁶ ortaya çıkarmaya ve bir amel olarak değerlendirmeye kadirdir.¹²⁷

2. Kur’ân’da “Ra-Ka-Be” (رَقِب) Kökü Ve “Rakîb” (رَقِيب) Kelimesinin Kullanımları

Çalışmanın bu kısmında, “rakîb” kelimesinin ve “ra-ka-be” kökünden gelen belli başlı ifadelerin ilgili bağlamlarında kullanıldıkları anlamları ele alınacaktır. Zira kelimeler ve ifadeler kullanıldıkları konu ve bağlam içerisinde daha anlamlı hale gelirler. Bu noktada özellikle koruma, murâkabe, gözetme, takip, sözünde durma vb. anlamları ihtiva eden kelimeler tahlil edilecektir. Rakîb kelimesi Kur’ân’da öncelikle Allah’ın ismi olarak kullanılır. Bununla beraber Allah (cc) Kur’ân’da bazen peygamberlerini bazen de meleklerini bu isimle niteler. Bazen de peygamberlerin Allah’ı (cc) bu isimle vasfettiği görülür. Bunun sonucu olarak ise; insanların her durumda kontrol altında olduklarını, tüm söz ve fiillerinden sorumlu tutulacaklarını, bu nedenle de istikamet üzere olmaları gerektiğini vurgular.

2. 1. Allah’ın (cc) Kendisini Rakîb “رَقِيب” Olarak Vasıflandırması

Cenâb-ı Hak, “Allah her şeyi hakkıyla görüp gözetendir” şeklinde Kendisini *Rakîb* olarak tavsif eder ki bu, Allah, her şeyi bilen, işiten ve her şeye kadir olan bir gözcüdür anlamını ifade etmektedir.¹²⁸

Yukarıdaki âyette “Allah Teâlâ’nın işlenen amelleri kaydettiği (hafız), bunlara şahid”¹²⁹ ve “muttali olduğu¹³⁰, “amelleri gözetlediği”¹³¹ vurgulan-

¹²⁵ Mülk 67/13.

¹²⁶ Enbiya 21/47; Lokman 21/16.

¹²⁷ Bakara 2/72; et-Târık 86/9.

¹²⁸ el-Ahzâb 33/52; Fahrüddin er-Râzî, *Tefsir-i Kebir (Mefâtihu’l-Çayb)*, trc. Heyet (Ankara: Akçağ Yayınları, 1992), 18:283; Kurtubî, *Esmâ-i Hüsnâ*, 401-402.

mak suretiyle, bir yandan “amelleriniz konusunda aklınız başınızda olsun, haddi aşmayın” denilerek bir uyarı yapıldığı¹³², ve sonraki âyetler için de bir mukaddime özelliği taşıdığı söylenebilir.¹³³

Allah'ın kendisini (رَقِيب) olarak vasıflandırdığı bir diğer âyet ise Nisa sûresinin ilk âyetidir: “... Şüphesiz Allah sizin üzerinizde gözetleyicidir.”(en-Nisa 4/1).

Bu âyette geçen rakîb kelimesi, Yüce Allah'ın, “insanlardan sudur eden fillere ve sözlere yahut kalplerindeki niyetlere muttali' olduğu ve”¹³⁴ “O'ndan hiçbir şeyin saklanamayacağı, O'nun gizli ve açık herşeyi bildiği”,¹³⁵ “insanların bütün hallerini ve amellerini bildiği”¹³⁶ ve “o amellerin içten gelen niyetlerini gözetlediği”,¹³⁷ “insanların kendilerine emredilen hususlara ve sıla-i rahime riâyet edip etmediklerini kontrol ettiği”,¹³⁸ gibi manalara gelir ki “tüm bu anlamların “öğüt, tenbih, uyarı”¹³⁹ ve “tehdit” manası içerdiğini de söylemek mümkündür.¹⁴⁰

Diğer taraftan; âyeti kerimenin “Rakîb” ismi ile bitmesi şu şekilde de değerlendirilmiştir: “Cenâb-ı Hak bu âyeti, vâad ve vaîd; terğîb ve terhîb mana-

¹²⁹ Ebu Mansûr Muhammed b. Muhammed el-Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kurân*, thk. Ali Haydar Ulusoy (İstanbul: Mizan yayınları, 2008, 11:373).

¹³⁰ Sâbûnî, *Safovetü't- Tefâsîr*, 2:532; Züheylî, *Veciz*, 426.

¹³¹ Suyûtî, *ed- Dürrü'l- Mensûr*, 12:105; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 5:88; Âlûsî, *Ruhu'l- Meânî*, 22:67; Celeleddin Muhammed b. Ahmed el- Mahalli, Celeleddin Abdurrahmân b. Ebi Bekr es- Suyûtî, *Tefsiru'l- Kur'ani'l- Azim (Celâleyn)* (İstanbul: Çağrı Yayınları, ty.), 2:113.

¹³² Beydâvî, *Envaru't- Tenzil*, 3:592; Neseî, *Medârik*, 3:936; Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili* (İstanbul- Eser Neşriyat ve Dağıtım, 1979), 6:3916.

¹³³ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 6:3916.

¹³⁴ Harerî, *Hadâiku'r- Rûh*, 5:383; Sâbûnî, *Safovetü't- Tefâsîr*, 1:258.

¹³⁵ Harerî, *Hadâiku'r- Rûh*, 5:383.

¹³⁶ Züheylî, *Veciz*, 78; Suyûtî, *ed- Dürrü'l- Mensûr*, 4:213; Kurtubî, *el- Cami'*, 3:334; Kâsımî, *Mehâsinü't- Te'vil*, 5:1099.

¹³⁷ Muhammed Abduh-Reşid Rıza, *Tefsiru'l- Menâr, Dâru'l-Menâr, Kahire-1947*, 4:338.

¹³⁸ Taberî, *Câmiu'l- Beyân*, 6:350.

¹³⁹ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kurân*, thk. Mehmet Boynukalın, Mizan yay. İstanbul 2005, 3:9.

¹⁴⁰ Seâlibî, *el- Cevahir*, 2:161. İbni Cüzey (ö. 741/1340) bu âyeti yorumlarken şu ifadelere yer verir: “İnsan bu âyet hakkında ciddi olursa murakabe makamını elde eder. O, şerefli bir makamdır ki, aslı ilim ve haldir. Sonra iki hali meyve verir: Birincisi ilimdir ki, o kulun marifetidir. Çünkü Allah Teâlâ ona muttallidir. Ona bakar bütün halini görür. Bütün sözlerini işitir. Aklına gelen her şeyi bilir. İkincisi haldir ki, kulun kalbindeki ilmi kendisine hükmedecek şekilde kullanması, ondan gafil olmamasıdır. Yani ilmîni hale dönüştürmesidir. Zira hal olmaksızın ilim tek başına yeterli değildir.” İbni Cüzey, *et- Teshîl*, 1:172 – 173.

sını da içerecek bir cümle ile bitirerek; “çünkü Allah sizin üzerinizde tam bir gözeticidir” buyurmuştur. Böylece Yüce Allah, kendisinin sırları ve en gizli olan şeyleri bildiğini beyân etmiş olmaktadır. Durum böyle olunca da kişinin, yaptığı ve yapamadığı her şey hususunda (O’ndan) sakınması ve korkması gerekir.”¹⁴¹

Kısacası; bu âyetin Allah’ın Rakîb ism-i şerifiyle bitmesi insanı adeta, “Ey insan! Kendinle Allah’ın gazabı arasına, emirlerine itaat ve nehiyelerinden sakınmak gibi bir koruma koymalısın.” şeklinde uyarmaktadır.¹⁴²

Bu bağlamda; aşağıdaki diyalog, zühd geleneğinin konuya bakışını yansıtmaya açısından önemlidir. “Hâris el- Muhâsibî (ö. 857), Ebu Ca’fer Muhammed b. Musa’ya sorar: “Âriflerin en güzel hâli nedir?” O da cevap verir: “Övülen tüm güzel halleri kendinde toplamandır ki, o da murâkabedir. Bu sebeptendir ki; hareketlerinde, sükûn halinde ve bütün ahvalinde Allah’ın (cc) sana baktığını bilmeye devam etmen için nefsin ve kalbine sahip çık! Zira sen bütün hallerinde Allah’ın gözetimindesin ve O’nun tasarrufundasın.”¹⁴³

2. 2. Allah’ın (cc), Peygamberleri “رقيب” Olarak Vasıflandırması

Bu vasıflandırma sadece Hz. Musa hakkında vârid olmuştur:

“Şehirde korku içinde, (etrafi) gözetleyerek sabahladı. ...”(el-Kasas 28/18).

“Musa korka korka, (etrafi) gözetleyerek oradan çıktı...”(Kasas 28/21).

“Birinci âyette geçen ‘يترقب’ ifadesi haldir.”¹⁴⁴ Şöyle ki; Hz. Musa, kavga eden iki insanı ayırmak isterken birinin ölümüne sebep olur. Doğal olarak endişelenir ve etrafa bakınır. Onun bu bakınmasını ifade eden ‘يترقب’ kelimesinden hareketle Hz. Musa’nın hangi duygular içerisinde olduğu hususunda müfessirler bazı fikirler yürütmüşlerdir. Buna göre: “Öldürülen kimsenin ta-

¹⁴¹ Râzî, *Mefâtihu’l- Çayb*, 7:319. Bu âyetin, Allah’ın Rakîb ism-i şerifiyle bitmesi insanı adeta uyarıyor ki, “ey insan kendinle Allah’ın gazabı arasına, emirlerine itaat ve nehiyelerinden sakınmak gibi bir koruma koymalısın.” Muhammed Mütevellî eş- Şa’ravî, *Tefsiru’ş- Şa’ravî* (Kahire: ed-Dirâsâtü’l-İslâmiyye el- Ezheriyye, 1991), 4:47.

¹⁴² Muhammed Mütevellî eş- Şa’ravî, *Tefsiru’ş- Şa’ravî* (Kahire: ed-Dirâsâtü’l-İslâmiyye el- Ezheriyye, 1991), 4:47.

¹⁴³ Seâlibî, *el- Cevahir*, 2:161.

¹⁴⁴ Nesefî, *Medârik*, 3:857.

raftarlarından kendisine ne geleceğini",¹⁴⁵ "hangi kötülüğün ulaşacağını",¹⁴⁶ "tutuklanma mı olacağı, peşine ordular mı düşeceği?" kavminin yol göstermesi mi,¹⁴⁷ "kan bedelinin talep edilmesi mi ulaşacak",¹⁴⁸ "arkasına düşen ve kendisini yakalamaya gelmiş birisi var mı",¹⁴⁹ "yoksa Allah'ın yardımını mı ulaşacağını",¹⁵⁰ "gözetleyerek"¹⁵¹ nasıl bir haber gelecek"¹⁵² diye, "yakalanma korkusu içinde teyakkuzda bekliyordu."¹⁵³

İkinci âyette geçen 'قال رب نجني' ifadesi 'يترقب' fiilinden bedel-i iştimaldir. Buna göre; Hz. Musa'nın başına gelebilecek tehlikeleri gözetlemesi durumu, Allah'a duayı da kapsıyor.¹⁵⁴

Taberî, Hz. Musa ile ilgili olarak gelen bu iki âyetten birincisinde bahsi geçen gözetleme hakkında iki görüş nakleder:

a) İbni Abbas'tan gelen bir rivâyete göre, buradaki "haber gözetlenmesidir."

b) Katade ve Süddî'den nakledilenlere göre ise, "yakalanmamak için gözetleme yapmaktır."¹⁵⁵

İkinci âyet ile ilgili olarak Taberî farklı rivâyetler nakletmektedir. Ancak hepsinde de aranacağından korkarak etrafı gözetlemesi anlamı olduğunu belirtmektedir.¹⁵⁶

Mâverdî de bu iki âyetteki gözetlemenin iki manaya gelebileceğini zikreder:

a) Korkudan etrafa bakınmak,

¹⁴⁵ Celâleyn, 2:84.

¹⁴⁶ İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l- Mesîr*, 6:209.

¹⁴⁷ Ebu Hayyan, *el-Bahrü'l- Muhîr*, 7:105.

¹⁴⁸ İbni Aşûr, *et- Tahrir Ve't- Tenwir*, 20:93.

¹⁴⁹ Râzî, *Mefâtilu'l- Ğayb*, 17:495.

¹⁵⁰ Celâleyn, 2:85; Nesefî, *Medârik*, 3:857; Züheylî, *Veciz*, 388.

¹⁵¹ Beydâvî, *Envaru't- Tenzil*, 3:507.

¹⁵² Kurtubî, *el- Cami'*, 16:251.

¹⁵³ Suyûtî, *ed- Dürri'l- Mensûr*, 11:441.

¹⁵⁴ İbni Aşûr, *et- Tahrir Ve't- Tenwir*, 20:96.

¹⁵⁵ Taberî, *Câmiu'l- Beyân*, 18:193.

¹⁵⁶ Taberî, *Câmiu'l- Beyân*, 18:201.

b) Beklemek.¹⁵⁷

Bekleme hakkında da üç görüş zikreder:

a) Öldürülme korkusu var denilirse, o zaman aranacağı korkusu içinde bekliyor anlamına gelir.

b) Öldürdüğü adamın kavminden korkusu var denilirse, o zaman o kavme teslim edilme korkusu içinde bekliyor anlamına gelir.

c) Eğer korkusu Allah'tan ise, o zaman da Allah'ın vereceği cezanın korkusu içinde bekliyor anlamına gelir.¹⁵⁸

2. 2. Allah'ın (cc) Melekleri “رقيب” Olarak Vasıflandırması

Kaf sûresinin ilk âyetlerinde, kâfirlerin Kur'ân karşısındaki şaşkınlıklarından, öldükten sonra dirilmenin olacağına dair Kur'ân'ın haberlerine taaccüplerinden, hakkı yalanlamalarından, göklerin ve yerin yaratılışına, gökten suyun indirilmesine ve onunla yerden bitkilerin rızık olarak çıkarılışına bakıp ibret almaya davet edilişlerinden, daha önceden gelip geçen Nuh'un (a.s.) kavminin, Ashâb-ı Ress'in, Semud ve Ad kavimlerinin, Firavunun ve Lut'un (a.s.) kavminin, Ashâb-ı Eyke'nin, Tübba'nın kavminin peygamberleri yalanlamalarından bahsedilir. Ardından gelen âyetlerde ise şöyle buyrulur: **مَا يَلْفُظُ مِنْ قَوْلٍ إِلَّا لَدَيْهِ رَقِيبٌ عَتِيدٌ** “İnsan hiçbir söz söylemez ki, yanında (kendisini) gözetleyen yazmaya hazır bir melek bulunmasın.” (Kâf 50/18).

Âyette geçen ‘söz’ ifadesi ile kastedilen, insanın sözlerinin ve amellerinin kaydedilmesidir.¹⁵⁹ “Yanında gözetleyen yazmaya hazır bir melek bulunması” ifadesi hal konumundadır.¹⁶⁰ Yani bu melekler gece gündüz insanın amellerini gözetlerler,¹⁶¹ yaptıklarını takip ederler,¹⁶² hiçbir kelime ve hiçbir hareketini terk etmezler,¹⁶³ sağında olan melek hasenatları, solundaki seyyiatları ya-

¹⁵⁷ Mâverdi, *en- Nüket*, 4:243.

¹⁵⁸ Mâverdi, *en- Nüket*, 4:243.

¹⁵⁹ İbni Aşûr, *et- Tahrir Ve't- Tenwir*, 26:302.

¹⁶⁰ İbni Aşûr, *et- Tahrir Ve't- Tenwir*, 26:334.

¹⁶¹ Ebu Muhammed İsmail b. Abdurrahmân es- Süddî'l- Kebir, *Tefsir-u Süddî'l- Kebir*, Tahkik; Muhammed Ata Yusuf (Mısır: Dâru'l- Vefa, 1993), 443; Taberî, *Câmiu'l- Beyân*, 21:425; Beydâvî, *Envaru't- Tenzil*, 4:285.

¹⁶² Mâverdi, *en- Nüket*, 5:347; Kurtubî, *el- Cami'*, 19:439.

¹⁶³ İbni Kesîr, *Tefsiru'l- Kur'ani'l- Azim*, 13:186.

zar.¹⁶⁴ İnsanın ağızından çıkan her şeyi, kendisinden meydana gelen her ameli -hatta hastalığı sebebiyle inlediğinde bile-¹⁶⁵ gözetleyip yazmasından dolayı o melekler 'er-rakîb' olarak vasfedilmiştir.¹⁶⁶

Âyette yer alan 'atîd' (عَيْدٌ) kelimesi ise, "hayır ve şerden ne olursa yazmaya hazır",¹⁶⁷ "her nerede olursa olsun yanından ayrılmayan",¹⁶⁸ "kaybolmayan, gözetlemek için daima hazır bulunan" melekleri ifade etmektedir.¹⁶⁹ Âyette, "sözlerin" yazıldığıının özellikle vurgulanması, müşriklerin sözleriyle şirklerini belirtmeleri, Rasûlüllah'ı yalanlamaları ve dilleriyle ona eziyet etmeleri sebebiyledir.¹⁷⁰

Bu bağlamda Hasan-ı Basrî, Allah'ın murâkibesini anlatma babında, "İki melek (insanın) sağında ve solunda oturarak yaptıklarını yazmaktadırlar." (Kâf 50/17) âyetini okumuş ve şöyle demiştir: "Ey insanoğlu! Sana bir sayfa açıldı. Sana iki melek tayin edildi. Onlardan biri sağında, diğeri solundadır. Sağındaki gelince, o senin hasenatlarını kaydeder. Solundaki ise senin seyyiatlarını kaydeder. Şimdi dilediğini yap! İster azalt, ister çoğalt. Öldüğünde o sahife kapatılır, boynuna asılır ve kıyamet günü yeniden dirilinceye kadar seninle beraber kabrine konulur." Kıyamet günü de ona şöyle denilir: "kitabını oku" (İsra 17/14).¹⁷¹

2. 3. Allah'ın (cc), Müşrikleri Ğayr-ı Rakîb Olarak Vasıflandırması

Ğayr-ı rakîb olarak vasıflandırılma ile ilgili iki âyet vardır. İkisi de tevbe sûresinde geçmekte ve her ikisi de müşrikleri tanımlamaktadır. Âyetlerde Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

كَيْفَ وَإِنْ يَظْهَرُوا عَلَيْكُمْ لَا يَرْقُبُوا فِيكُمْ إِلَّا وَّلَا دِمَةً *"Nasıl olabilir ki! Onlar size galip gelselerdi, sizin hakkınızda ne ahit, ne de antlaşma gözetirlerdi..."* (et-Tevbe 9/8).

¹⁶⁴ Taberî, *Câmiu'l- Beyân*, 21:424; Âlûsî, *Ruhu'l- Meâni*, 26:179.

¹⁶⁵ İbni Aşûr, *et- Tahrir Ve't- Tenwir*, 26: 303.

¹⁶⁶ Taberî, *Câmiu'l- Beyân*, 21:426.

¹⁶⁷ Nesefî, *Medârik*, 4:1144; İbni Cüzey, *et- Teshîl*, 2:364; Kurtubî, *el- Cami'*, 19:439; Zemahşerî, *el- Keşşâf*, 5:597; Seâlibî, *el- Cevahir*, 5:284; Harerî, *Hadâiku'r- Rûh*, 27:440; Kâsımî, *Mehâsinü't- Te'vil*, 15:5500.

¹⁶⁸ Nesefî, *Medârik*, 4:1144; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l- Mesîr*, 8:11; Beğavî, *Meâlimü't- Tenzîl*, 7:359; Kurtubî, *el- Cami'*, 19/439; Züheyli, *Veciz*, 520. Tuvalet ihtiyacını gidermeyi ve cinsel ilişkiyi istisna edenler de vardır. Nesefî, *Medârik*, 4:1144; Beğavî, *Meâlimü't- Tenzîl*, 7:359.

¹⁶⁹ Mâverdi, *en- Nüket*, 5:347.

¹⁷⁰ İbni Aşûr, *et- Tahrir Ve't- Tenwir*, 26:303.

¹⁷¹ Ebu Hayyan, *el-Bahru'l- Muhit*, 8:123.

لَا يَرْقُبُونَ فِي مُؤْمِنٍ إِلَّا وَلَا ذِمَّةً “Bir mümin hakkında ne ahit tanrılar ne de antlaşma...” (et-Tevbe 9/10).

Bu âyetler öncesinde, müşriklerin durumu anlatıldıktan sonra ahdi bozmaktan sakınanları Allah’ın (cc) sevdiği belirtilerek tekrar ahitlerine sadık olmayan müşriklerin durumları izah edilmektedir.

Söz konusu iki âyette yer olan ‘لا يرقبوا’, ‘الا’ ve ‘ذمة’ kelimelerini incelemek konumuz kapsamında uygun durmaktadır.

a) ‘لا يرقبوا’ kelimesi: Bu kelime genel olarak: لا يوفوا (yerine getirmezler),¹⁷² لا يحفظوا (gözetmezler), لا يخافوا¹⁷³ (korkmazlar), لا يراعى (riâyet etmezler)¹⁷⁴ ve لا ينتظروا (beklemezler)¹⁷⁵ şeklinde tefsir edilmiştir. Râzî, Taha sûresi 94. âyette geçen وَلَمْ تَرْقُبْ قَوْلِي (sözümü tutmadın!) ifadesini delil getirerek ‘لا يرقبوا’ ifadesinin “sözlerini tutmadıkları” anlamında olduğunu söylemiştir.¹⁷⁶

b) ‘الْأ!’ kelimesi, lügat anlamı, ışık, parlıltı¹⁷⁷ olan اء! ¹⁷⁸ kelimesi genel olarak; “akrabalık”,¹⁷⁹ “komşuluk”,¹⁸⁰ “yemin”,¹⁸¹ “ahit (bir işi yapmak üzere söz vererek üzerine alma)”¹⁸² “akit (sözleşme)”,¹⁸³ “siyaset”,¹⁸⁴ “misak”,¹⁸⁵

¹⁷² İbni Aşûr, *et- Tahrir Ve't- Tenwir*, 10:124.

¹⁷³ Seâlibî, *el- Cevahir*, 3/165; Harerî, *Hadâiku'r- Rûh*, 11:135.

¹⁷⁴ Mâverdi, *en- Nüket*, 2:342; İbni Cüzey, *et- Teshîl*, 1:352; Züheyli, *Veciz*, 189; Zemaşşerî, *el-Keşşâf*, 3:16; İbni Aşûr, *et- Tahrir Ve't- Tenwir*, 10:124; Şa' ravî, *Tefsîru's- Şa' ravî*, 8:391; Harerî, *Hadâiku'r- Rûh*, 11:135; Âlûsî, *Ruhu'l- Meânî*, 10:55; Sâbûnî, *Safvetü't- Tefâsîr*, 1:523.

¹⁷⁵ Dahhâk, *Tefsîr-u Dahhâk*, Dâru's- Selâm, Kahire -1999, 1:399.

¹⁷⁶ Râzî, *Mefâtilu'l- Çayb*, 11:421.

¹⁷⁷ Şa' ravî, *Tefsîru's- Şa' ravî*, 8:390.

¹⁷⁸ اء! kelimesi ile اء! karıştırılmamalıdır. Zira اء! kelimesindeki lam harfi tenvinlidir. “Ancak” manasına gelen اء! ise tenvinsizdir.

¹⁷⁹ Taberî, *Câmiu'l- Beyân*, 11:355; Beydâvî, *Envaru't- Tenzil*, 2:421; Neseî, *Medârik*, 2:418; İbni Cüzey, *et- Teshîl*, 1:352; Züheyli, *Veciz*, 189; Zemaşşerî, *el-Keşşâf*, 3:16; İbni Aşûr, *et- Tahrir Ve't- Tenwir*, 10:124; Harerî, *Hadâiku'r- Rûh*, 11:135; Kâsımî, *Mehâsinü't- Te'vîl*, 8:3080.

¹⁸⁰ İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l- Mesîr*, 3:402.

¹⁸¹ Neseî, *Medârik*, 2:418; Beydâvî, *Envaru't- Tenzil*, 2:421; İbni Cüzey, *et- Teshîl*, 1:352; Züheyli, *Veciz*, 189; Zemaşşerî, *el-Keşşâf*, 3:16.

¹⁸² Ebu'l- Haccâc Mücâhid b. Cebr el- Kuraşî el- Mahzûmî, *Tefsîr-i Mücâhid* (Beirut: Dâru'l- Kütübü'l- İlmîyye, 2005), 98.

¹⁸³ Taberî, *Câmiu'l- Beyân*, 11:358.

¹⁸⁴ Ebu Hayyan, *el-Bahru'l- Muhit*, 5:15.

¹⁸⁵ Süddî, *Tefsîr-u Süddî'l- Kebir*, 289.

“şimşek”,¹⁸⁶ şekillerinde tefsir edilmiştir.¹⁸⁷ Esasında “رَكِبٌ”, keskinlik veya parlaklık manasından me’huz olarak feryad, yemin, ahid, karabet manalarına gelir”¹⁸⁸ diyen Elmalılı Hamdi Yazır (ö. 1887-1942), meâlinde Tevbe sûresi 8. ve 10. âyetlerde geçen ‘رَكِبٌ’ kelimelerini ‘yemin’ olarak tercüme etmiştir. رَكِبٌ kelimesinin, Allah’ın (cc) isimlerinden biri olup,¹⁸⁹ aslen Süryanice ve İbranice’den Arapçalaştırıldığı yönünde fikir beyan eden müfessirler de vardır.¹⁹⁰ Nitekim bu bağlamda şöyle bir rivâyet vardır: Beğavî’nin (ö. 516-1122) naklettiğine göre, “Müseylemetü’l- Kezzâbın kavminden bir kısım insanlar Hz. Ebu Bekir’e gelirler ve onun uydurduklarını Hz. Ebu Bekir’e okurlar. Bunun üzerine Hz. Ebu Bekir de, “bu kelim ill’den yani Allah’tan gelmemiştir” diyerek cevap verir.¹⁹¹

c) ‘رَكِبٌ’ kelimesi, lügat itibariyle “ahit, akit” anlamlarına¹⁹² gelen *zimm*et kelimesi *medh*’in zıddı olan *zemm*¹⁹³ kökünden türemiştir. İstılah olarak ise *zimm*et, zayi edilmesi durumunda kınanmayı gerektiren her hangi bir şeyi ifade etmektedir.”¹⁹⁴ Başka bir ifadeyle, *zimm*etin zayi edilmesi zemmi gerektiren bir durum olmaktadır. Dinî bir terim olarak *zimm*et; “ahit”,¹⁹⁵ “ahde vefa göstermek”,¹⁹⁶ “komşuluk”,¹⁹⁷ “kaybedildiği zaman sahibi için günah sayılan her” şey olarak tanımlanmıştır.¹⁹⁸ Hamdi Yazır ise, âyette yer alan “*zimm*et” kelimesi için şu ifadeleri kullanır: “Hıfz-u himayesi lazım gelen ve zayi edilmemesi mezemmet icab eden her hangi bir emir mefhumıyla ahd ü eman, taahhüd ve zaman demektir ki nakzı mucib-i zem olur.”¹⁹⁹

¹⁸⁶ Âlûsî, *Ruhu’l- Meânî*, 10:55.

¹⁸⁷ Mâverdi, *en- Nüket*, 2:343; Kurtubî, *el- Camî*’,10:118; Suyûtî, *ed- Dürrü’l- Mensûr*, 7:250; Seâlibî, *el- Cevahir*, 3:165.

¹⁸⁸ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, 4:2464.

¹⁸⁹ Taberî, *Câmiu’l- Beyân*, 11:354; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 3:16.

¹⁹⁰ Şa’ravî, *Tefsiru’ş- Şa’ravî*, 8:221.

¹⁹¹ Beğavî, *Meâlimü’t- Tenzîl*, 4:15.

¹⁹² Cürcânî, *Mu’cemu-t Ta’rifat*, 93; İbni Manzûr, *Lisan-ul Arab*, 3:1516; Vankulu Mehmet, *Vankulu Lüğati* (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu, 2015), 2:2054.

¹⁹³ Cürcânî, *Mu’cemu-t Ta’rifat*, 93; İbni Manzûr, *Lisan-ul Arab*, 3:1516.

¹⁹⁴ Cürcânî, *Mu’cemu-t Ta’rifat*, 93; Ebu’l- Bekâ, *Mu’cem*, 453.

¹⁹⁵ İbni Cüzey, *et- Teshîl*, 1:352; Kurtubî, *el- Camî*’,10:119; Harerî, *Hadâiku’r- Rûh*, 11:135; Kâsımî, *Mehâsinü’t- Te’vîl*, 8:3080; Râzî, *Mefâtihu’l- Çayb*, 11:422.

¹⁹⁶ Şa’ravî, *Tefsiru’ş- Şa’ravî*, 8:391.

¹⁹⁷ Mâverdi, *en- Nüket*, 2:343.

¹⁹⁸ Kurtubî, *El- Camî*’,10:119.

¹⁹⁹ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, 4:2464.

Hülasa, bu iki âyette müşriklerin gayr-ı rakib olarak vasfedilmeleri, onların ahde vefasızlıklarını, güvensizliklerini ve sadakatsizliklerini ortaya konulmaktadır.

2. 4. Peygamberlerin Allah'ı (cc) “رَقِيبٌ” Olarak Vasfetmesi

Bu hususa Hz. İsa örnek verilebilir. Mâide sûresi 111-115 âyetlerden anlaşılacağı üzere Hz. İsa'nın peygamberliğinin bir döneminde sırasıyla şunlar cereyan etmiştir: Havârîlerin, imana davet edilmesi ve sonrasında onların iman etmeleri, imanlarına Allah'ı (cc) şahit tutmaları, Allah'ın (cc) gökten bir sofraya indirmesini istemeleri, böyle bir istekte bulunmalarının perde arkası, Havârîlerin bu taleplerinin yerine getirilmesi için Hz. İsa'nın Allah'a yalvarması, daha sonra da Allah'ın (cc) bu duaya cevap vermesi... Bu hususların anlatıldığı âyetlerden sonra gelen iki âyette ise Allah (cc) ile Hz. İsa arasında geçen bir mükâlemeye yer verilir. Bu diyalog şöyle aktarılmaktadır: “(Hz. İsa: Allah'ım!)... İçlerinde bulunduğum müddetçe onlar üzerine **şehîd (tanık/gözetleyici)** idim. Benim dünya hayatımı sona erdirince artık onlar üzerine **rakib (gözetleyici)** yalnız sen oldun. Sen her şeyi hakkıyla görensindir.”(Maide 5/116-117)²⁰⁰

Âdeta İsa (a.s.) Rabb'ine şöyle demiştir: “Ben aralarındayken onların yaptıkları amellere şahit idim,²⁰¹ Sen beni dünyadan ayırınca benim dünyayla bağım kalmadı.²⁰² Peygamberliğim sona erdi.²⁰³ Onların amellerini, fillerini²⁰⁴ ve hallerini gözetleyen²⁰⁵ ve bilen²⁰⁶ başkası değil;²⁰⁷ yalnızca Sendin. Sen, sapmamasını²⁰⁸ ve günâhsızlığını istediğin kimseyi sözlü olarak doğru yola irşad edebildin veya peygamberler göndererek yahut âyetler inzal buyura-

²⁰⁰ وَكُنْتُ عَلَيْهِمْ شَهِيدًا مَا دُمْتُ فِيهِمْ فَلَمَّا تَوَفَّيْتَنِي كُنْتُ أَنْتَ الرَّقِيبَ عَلَيْهِمْ وَأَنْتَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ

²⁰¹ Taberî, *Câmiu'l- Beyân*, 9:137.

²⁰² İbni Aşûr, *et- Tahrir Ve't- Tenwir*, 7:117.

²⁰³ Abdur-Reşid Rıza, *Tefsiru'l- Menâr*, 7:267.

²⁰⁴ Sâbûnî, *Safvetü't- Tefâsîr*, 1:375; Harerî, *Hadâiku'r- Rûh*, 8:168.

²⁰⁵ Ali Hasan Abdu'l- Ğinâ, *Tefsîr-i İbni Cüreyc* (Kahire: Mektebet-ü Tûrâsi'l- İslâmiye, 1992), 117; Seâlibî, *el- Cevahir*, 2:441; Süddî, *Tefsîr-u Süddî'l- Kebir*, 238; Beğavî, *Meâlimü't- Tenzîl*, 3:122.

²⁰⁶ Mâverdi, *en- Nüket*, 2:89; Suyûtî, *ed- Dürri'l- Mensûr*, 5:608.

²⁰⁷ Ebu's- Suûd, *İrşad-ı Akl-ı Selim*, 3:101.

²⁰⁸ Kâsımî, *Mehâsinü't- Te'vîl*, 7:2223.

rak onları uyurabilirdin.”²⁰⁹ Bu cümleler Hz. İsa'nın, Allah'ı (cc) daimi bir “Rakîb” olarak vasfettiğini ortaya koymaktadır.

“Zeccâc (ö-923),”...onlar üzerine **rakîb (gözetleyici)** yalnız Sen oldun...” ifadesini, “onları muhafaza eden, onların hal ve hareketlerini görüp gözetmen Sendin” şeklinde tefsir etmiştir.”²¹⁰

2. 5. Peygamberlerin, Kendilerini (رقيب) Olarak Vasıflandırması

Rakîb kavramını peygamberlerden sadece Şuayb (a.s.)'in kendisi için kullandığını görmekteyiz.²¹¹

Hûd sûresi 84-92. âyetlerde Şuayb'ın (a.s.) Medyen'e peygamber olarak gönderilişi, kavmini Allah'a kulluğa davet etmesi, ölçü ve tartı konusunda uyarması, buna karşın halkın ona olumsuz cevap vermesi, Şuayb (a.s.)'in bu kez Nuh (a.s.) ve Hud (a.s.)'in kavminin başına gelenleri hatırlatarak halkını uyarması, onları istiğfar ve tevbeye davet etmesi, onların ise Şuayb (a.s.)'i akılsız görmeleri gibi hususlara yer verilmektedir. 93. âyette ise Şuayb (a.s.) kendini rakîb (bekleyici) olarak nitelemektedir. Söz konusu âyet şu şekildedir: “... *Bekleyin! Ben de sizinle beraber rakîbim (beklemekteyim)*”(Hud 11/93). Bu âyetten sonra ise, peygamberlerini dinlemeyen kavimlerin karşılaştıkları kaçınılmaz son (helâk) haber verilmektedir.²¹²

Müfessirler, Hz. Şuayb'ın halka ‘ارتقبوا’ şeklinde emretmesi ve kendisini rakîb olarak vasıflandırması hakkındaki genel olarak şöyle yorumlar yapmışlardır:

“Bekleyin, ben de bekliyorum”,²¹³

“Neler olacağını bekleyin ben de bekliyorum.”²¹⁴

²⁰⁹ Beydâvî, *Envaru't- Tenzil*, 2:247; Ebu Hayyan, *el-Balru'l- Muhît*, 4:66; Âlûsî, *Ruhu'l- Meânî*, 7:69.

²¹⁰ Râzî, *Mefâtilu'l- Ğayb*, 9:295. İlgili ayete dair Zeccâc'ın Meânî'l-Kur'ân isimli eserinde Râzî'nin alıntıladığı bu açıklamaya rastlayamadık.

²¹¹ Hud 11/93.

²¹² Hud 11/94-95

²¹³ Sâbûnî, *Safvetü't- Tefâsîr*, 2:31; Beydâvî, *Envaru't- Tenzil*, 3:62.

²¹⁴ Abduh, *Tefsiru'l- Menâr*, 12:149.

“Siz azabı”²¹⁵ “yani helakinizi bekleyin”,²¹⁶ “ben de mükâfatı”,²¹⁷ “zafer ve rahmeti”²¹⁸ bekliyorum.

“Akıbeti ve benim size söylediklerimi bekleyin, ben de bekliyorum.”²¹⁹

“Benim size tehdit olarak söylediklerimin ne demek olduğunu bekleyin (göreceksiniz), ben de Allah’ın aramızda vereceği hükmü bekliyorum.”²²⁰

Bütün bu yorumlardan, “bekleyin” ifadesinin “tehdit”²²¹ manası içerdiği anlaşılmaktadır.²²²

2. 6. “İrtekıb” (فَارْتَقِبْ) Emriyle, Yüce Allah’ın (cc)’ın Peygamberlerden Rakîb (رَقِيب) Olmalarını İstemesi

Bu anlamda فَارْتَقِبْ ifadesi Kur’an’da üç kez kullanılmıştır. İki Hz. Peygamber için, biri de Sâlih (a.s.) içindir.

Allah’ın Hz. Muhammed’in rakîb olmasını istemesi:

Söz konusu iki kullanım da Duhân sûresinde geçmektedir. Birincisi, bu sûrenin 10. âyetinde geçer: Bu âyetin öncesinde Kur’ân’a yemin edilir, onun mübarek bir gecede indirilişinden, Kur’ân’da her şeyin ayan beyan ortaya konulmasından, peygamberlerin gönderilişinden, peygamberlerin ve kitapların gönderilişinin rahmet oluşundan, Allah’tan başka ilah olmadığından, müşriklerin ise bu hususlar hakkında şüphe içinde olduğundan, oyun ve oylanmakla meşgul olduklarından bahsedilir. Daha sonra ise Allah Rasûlüne kulak vermeyen ve de onunla alay eden müşrikler hakkında, şu müthiş, korkutucu ve tehdit edici²²³ uyarı gelir: فَارْتَقِبْ يَوْمَ تَأْتِي السَّمَاءُ بِدُحَانٍ مُّبِينٍ “Şimdi sen, göğün, insanları bürüyecek açık bir duman çıkaracağı günü gözetle.” (Duhân 44/10).

²¹⁵ Beğavî, *Meâlimü’l- Tenzîl*, 4:197.

²¹⁶ Kâsmî, *Mehâsinü’l- Te’vîl*, 9:3481.

²¹⁷ İbnü’l-Cevzî, *Zâdü’l- Mesîr*, 4:154; Züheylî, *Veciz*, 233.

²¹⁸ Kurtubî, *el- Cami’*, 11:202; Şa’ravî, *Tefsiru’ş- Şa’ravî*, 11:198.

²¹⁹ Neseî, *Medârik*, 2:500.

²²⁰ Hareî, *Hadâiku’r- Rûh*, 13:217.

²²¹ İbni Cüzey, *et- Teshîl*, 1:405.

²²² ‘Bekleyin’ anlamına gelen ‘انتظروا’ ifadesinin de iki peygamber tarafından kullanıldığını, (4 defa Hz. Muhammed tarafından 1 defa Hz. Hud tarafından) Bkz. El-En’am 6/158; Yunus 10/20, 102; Hud 11/122; el-A’raf 7/71.

²²³ İbni Kesîr, *Tefsiru’l- Kur’ani’l- Azim*, 12:335.

Bu âyette geçen “فارتقب” emriyle ilgili olarak; “gözetle”²²⁴, “onlar hakkında bekle”²²⁵, “aleyhlerinde şahitlik için onların söylediklerini hafızanda tut”²²⁶, “o korkunç günde onların cezalarını bekle”²²⁷ gibi manaların kastedildiği belirtilmiştir ki, buna göre söz konusu ifade, “kötü şeyler hakkında kullanılan bir kavram olmaktadır.”²²⁸ Özetle, bu âyetle Hz. Peygamber'e, “Ey Resulüm, onların azaplarını gözetle...” denmiş olmaktadır.²²⁹

İnkârcılara gelecek azabın (Duhân) ne olacağı hakkında ise genel olarak şu görüşler ileri sürülmüştür:

a) “Kıyamete yakın zamanda gelecek olan duman”,²³⁰

b) “Kureyş'e gelen açlıktan dolayı göğü duman bürümüş zannetmelerini”²³¹ ki, bu konuda müfessirler peygamberimizin şöyle bir bedduasını zikrederler: “Ey Allah'ım, Yusuf Peygamber'in kıtlık içinde geçen yedi senesi gibi yedi sene kıtlıkla Kureyş'e karşı bana yardım eyle!”²³²

c) “Mekke'nin fethi gününde havanın toza dumana bürünmesi”,²³³

d) “Sıkıntı ve açlık”,²³⁴

e) “Kuraklık ve yağmursuzluk”.²³⁵

Yukarıda tespit ettiğimiz şıklardan birincisi hariç tamamının gerçekleşti-

²²⁴ Beydâvî, *Envâru't- Tenzil*, 4:215.

²²⁵ Mâverdî, *en- Nüket*, 5:246; Neseî, *Medârik*, 4:1094; Kurtubî, *el- Cami'*,19:105; Züheyli, *Veciz*, 497; Suyûtî, *ed- Dürri'l- Mensûr*, 13:261; Taberî, *Câmiu'l- Beyân*, 21:13; Harerî, *Hadâiku'r- Rûh*, 26:349; Âlûsî, *Ruhu'l- Meânî*, 25:117; Muhammed b. Ali b. Muhammed eş- Şevkânî, *Fethu'l- Kadîr el- Câmi' Beyne Fenni'r- Rivâyeti ve'd- Dirâyeti Min İlmi't- Tefsîr* (Beyrut: Dâru'l Ma'rifet, 2007), 1349.

²²⁶ Mâverdî, *en- Nüket*, 5:247; Kurtubî, *el- Cami'*,19:105.

²²⁷ Kâsımî, *Mehâsinü't- Te'vîl*, 14:5295

²²⁸ Râzî, *Mefâtihu'l- Çayb*, 19:572; Kâsımî, *Mehâsinü't- Te'vîl*, 14:5295

²²⁹ Râzî, *Mefâtihu'l- Çayb*, 19:572.

²³⁰ Mâverdî, *en- Nüket*, 5:247; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l- Mesîr*, 7:339; Neseî, *Medârik*, 4:1094; İbni Cüzey, *et- Teshîl*, 2:322; Kurtubî, *el- Cami'*,19:106; Taberî, *Câmiu'l- Beyân*, 21:18; Beğavî, *Meâlimü't- Tenzil*, 7:229.

²³¹ Mâverdî, *en- Nüket*, 5:247; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l- Mesîr*, 7:339; İbni Cüzey, *et- Teshîl*, 2:322; Kurtubî, *el- Cami'*,19:106; Taberî, *Câmiu'l- Beyân*, 21:14.

²³² Neseî, *Medârik*, 4:1094; Kurtubî, *el- Cami'*,19:107; Taberî, *Câmiu'l- Beyân*, 21:14; Beğavî, *Meâlimü't- Tenzil*, 7:229.

²³³ İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l- Mesîr*, 7:339.

²³⁴ Beydâvî, *Envaru't- Tenzil*, 4:215; Âlûsî, *Ruhu'l- Meânî*, 25:117.

²³⁵ Mücâhid, *Tefsîr-i Mücâhid*, 251.

ğini kaynaklardan öğrenmekteyiz.²³⁶

Hız. Muhammed'e hitaben müşrikler hakkında tehdit içeren bir diğer uyarı âyeti ise aynı surenin son âyetidir ve bu âyette şöyle denilmektedir: "(Ey Peygamber! Yine de sen, inanmayanların başlarına gelecekleri) bekle; onlar da beklemektedirler." (Duhân 44/59).

Allah Teâlâ'nın, Sâlih (a.s.)'den rakîb olmasını istemesi:

Kamer sûresinde Hız. Hud'u yalanlayan Ad kavminden ve onlara gönderilen azaptan bahsedildikten sonra, Sâlih (a.s.)'i yalanlayan Semûd kavminden ve onların akıbetlerinden bahsedilir: "Gerçekten onları imtihan etmek için dişi deveyi gönderen biziz. Sen onları gözetle ve sabret!" Bu âyette geçen, "onları gözetle" (فَارْتَبِعْهُمْ) ifadesi, "onları bekle",²³⁷ "onların ne yapacaklarını bekle, gözetle",²³⁸ "onların işlerinin sonunun nereye varacağını bekle",²³⁹ "onlara azabın gelmesini bekle" anlamlarına gelmektedir. Bu âyetle ilgili olarak denilmiştir ki; Hak Teâlâ, güzel ahlâka ve şerri istemekten kaçınmaya işaret olması için, "o azabı gözetle" dememiştir.²⁴⁰

Ayrıca, Allah Teâlâ; "onları gözetle" buyururken, zamir kullanması (فَارْتَبِعْهُمْ) sebebiyle, âyetin ilgili bölümü "onların zâtlarını değil, başlarına gelecekleri gözetle"²⁴¹ şeklinde anlamlandırılmıştır.

2. 7. Hız. Harun (a.s.) ile Hız. Musa Arasında Gerçekleşen Diyalogda Geçen "Sözümü Tutmadın" (وَلَمْ تَرْقُبْ قَوْلِي) İfadesi ve Hız. Musa Hakkında "Yeterakka-bu" (بِتَرْقُبْ) Fiilinin Kullanılması

Kasas sûresi 3 ile 48. âyetler arasında Hız. Musa'nın doğumu ve evlenmesi dâhil hayatının büyük bir kısmı hakkında bilgi verilir. Taha sûresinde ise 9. âyetten 99. âyete kadar olan kısımda²⁴² ise Hız. Şuayb'ın kızıyla evlendiği Medyen'den dönüşünde Hız. Musa'nın peygamber seçilmesinin ardından

²³⁶ Taberî, *Câmiu'l- Beyân*, 21:18.

²³⁷ Beydâvî, *Envaru't- Tenzil*, 4:327; Neseî, *Medârik*, 4:1173; Sâbûnî, *Safvetü't- Tefâsîr*, 3:288; Züheylî, *Veciz*, 531.

²³⁸ Kurtubî, *el- Cami'*, 20:95; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 5:660; Seâlibî, *el- Cevahir*, 5:341; Beğavî, *Meâlimü't- Tenzil*, 7:431.

²³⁹ İbni Kesîr, *Tefsiru'l- Kur'ani'l- Azim*, 13:300.

²⁴⁰ Râzî, *Mefâtilu'l- Ğayb*, 21:11.

²⁴¹ İbni Aşûr, *et- Tahrir ve't- Tenwir*, 27:200.

²⁴² Hız. Musa ile kavmi arasındaki olayların detayları için bkz. Kasas 28/3-42.

kendisine bazı mucizeler verilir ve azgın Firavun'a hakkı anlatmak üzere kardeşi Hz. Harun ile birlikte görevlendirilirler. Yanına vardıklarında Hz. Musa, Firavun'a mucize gösterir. Ardından Firavun sihirbazlarıyla yarışmasını ister. Allah'ın (cc) izniyle Hz. Musa onları alt eder. Bunun üzerine sihirbazlar iman ederler. Firavun onları ölümle tehdit eder. Allah (cc) inananları Mısır'dan çıkarmasını Hz. Musa'ya emreder. Geceleyin yola koyulurlar. Denizi Allah'ın (cc) izniyle geçerler. Onları takip eden Firavun ve ordusu ise denizde boğulurlar. Karşıya geçen İsrailoğulları ise Allah'ın lütfu ile yer içerler. Bir ara Hz. Musa Cenab-ı Allah ile kelam etmek üzere Tur dağına gider. Ardından ise Sâmirî adında biri put yapar ve İsrailoğullarından bir kısmı ona taparlar. Hz. Harun onları her ne kadar uyarmağa çalışsa da ona itaat etmezler. Hz. Musa döndüğünde durumu görünce kardeşi Hz. Harun'u sakalından tutarak azarlar. Bunun üzerine Hz. Harun: *قَالَ يَبْنَؤُمَّ لَا تَأْخُذْ بِلِحْيَتِي وَلَا بِرَأْسِي إِنِّي خَشِيتُ أَنْ تَقُولَ فَرَّقْتَ بَيْنَ بَنِي إِسْرَائِيلَ وَلَمْ تَرْقُبْ قَوْلِي* "Ey annemin oğlu! Dedi, saçımı sakalımı, yolma! Ben, senin: «İsrail oğullarının arasına ayrılık düşürdün; sözümü tutmadın!" demenden korktum." (Taha 20/94) demiştir.

Yukarıdaki âyette geçen *ولم ترقب قولي* ifadesi, "niçin benden emir almayı beklemedin,²⁴³ emrime²⁴⁴ tavsiyeme riâyet etmedin,²⁴⁵ dediğime bakmadın,²⁴⁶ sözümü gözetmedin,²⁴⁷ 'Kavmimin içinde benim yerime geç, onları ıslah et, bozguncuların yoluna uyma.' (A'raf 7/142) şeklindeki sözüme riâyet etmedin,²⁴⁸ "bana vekâlet edeceğine ve aralarında bulunacağına dair verdiğin sözüne riâyet etmedin²⁴⁹ ve Tur Dağından dönmemi beklemedin",²⁵⁰ şekillerinde yorumlanmıştır.

²⁴³ Ebu'l- A'lâ el- Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'an*, trc. Muhammed Han Kayani ve Arkadaşları (İstanbul: İnsan Yayınları, 1987), 3:245; Sâbûnî; *Safoetü't- Tefâsîr*, 2:245.

²⁴⁴ İbni Kesîr, *Tefsîru'l- Kur'ani'l- Azim*, 9:362.

²⁴⁵ Ömer Nahuhi Bilmen, *Kuran-ı Kerimin Türkçe Meali Âlisi ve Tefsiri* (İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1966), 4:2099; Mâverdi, *en- Nüket*, 3:421; Harerî, *Hadâiku'r- Rûh*, 17:404.

²⁴⁶ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 5:3331.

²⁴⁷ Suyûtî, *ed- Dürri'l- Mensûr*, 10:235.

²⁴⁸ Neseî, *Medârik*, 2:692; Şevkânî, *Fethu'l- Kadîr*, 920; İbni Cüzey, *et- Teshîl*, 2:25; Züheyli, *Veciz*, 319; Kurtubî, *el- Cami'*, 14:126; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4:105; Şa'ra'vî, *Tefsîru's- Şa'ra'vî*, 15:373; Beğavî, *Meâlimü't- Tenzil*, 5:291; Âlûsî, *Ruhu'l- Meânî*, 16:252.

²⁴⁹ Kâsımî, *Mehâsinü't- Te'vîl*, 11:4203.

²⁵⁰ Şevkânî, *Fethu'l- Kadîr*, 920; Kurtubî, *el- Cami'*, 14:126.

Hiz. Musa hakkında iki âyette kullanılan **يَتَرَقَّبُ** ifadesi, âyet içi bağlamından hareketle, **خَائِفًا يَتَرَقَّبُ** ifadesinden de anlaşılacağı üzere “endişeyle gözetleme” anlamına gelmektedir.

خَائِفًا يَتَرَقَّبُ *“Şehirde korku içinde etrafı gözetleyerek sabahladı...”* (Kasas; 18) ve **مِنْهَا خَائِفًا يَتَرَقَّبُ** *“Mûsâ korku içinde etrafı gözetleyerek oradan ayrıldı...”* (Kasas; 21)

Sonuç

Çalışmamızda, “ra-ka-be” / (رَقَب) kökünün Arap dilindeki anlamlarının tespitine ve “rakib” kelimesi başta olmak üzere “رَقَب” kökünden türemiş olan belli başlı ifadelerin Kur’an bağlamındaki durumları tahlil edilmiş ve şu sonuçlara ulaşılmıştır:

Öncelikle, ra-ka-be kökünün türevleriyle birlikte, dilde ve Kur’an siyahında, yaygın kullanıma ve geniş bir anlam yelpazesine sahip olduğu görülmüştür. Bu noktada özellikle, ra-ka-be kökünün “koruma”, “murakabe”, “gözetme”, “takip etme”, “sözünde durma” gibi anlamları ihtiva eden kelimelerle bir anlam ilişkisi içerisinde olduğu müşahede edilmiştir. Bu minvalde Allah’ın (cc), birçok isim ve sıfatına yer verildiği görülmüştür. Buna göre, er-Rakib ismiyle yakın anlam olarak, el- Hafîz (الحفيظ) el- Hâfız (الحافظ), Eş- Şehîd (الشهيد), El- Müheymin (المهيمن), El- Basîr (البصير), El- Habîr (الخبير), el-Latîf (اللطيف) el- Âlim (العالم), El- Alîm (العليم), Allâm (علام) isimlerinin Kur’an’da yer aldıkları, belli açılardan Allah’ı tanıttıkları ve Yüce Allah’a dair bir anlam sahası oluşturdukları tespit edilmiştir. Nitekim Kur’an’da yer alan gerek “Allah” lafza-i celâlinin gerekse Allah’ın diğer esmâ ve sıfatlarının Kur’ânî düşünce örgüsü içinde bir anlam bütünlüğü oluşturarak doğru bir Allah tasavvuru oluşturma amacına matuf olduğu görülmüştür.

Er-Rakib (الراقيب) ismi başta olmak üzere, Allah Teâlâ’nın, el- Hafîz (الحفيظ) el- Hâfız (الحافظ), Eş- Şehîd (الشهيد), El- Müheymin (المهيمن), El- Basîr (البصير), El- Habîr (الخبير), Âlim (العالم), El- Alîm (العليم), Allâm (علام) isimlerinin de âlimler tarafından; O’nun kullarını daima gözetimi altında tuttuğu, her işlediklerini kaydettiği, her amelinden hesaba çekeceği şeklinde anlaşılmıştır.

İnsan yaratılış itibariyle hayra da şerre de meyillidir.²⁵¹ Yaptıklarının kontrol altına alınıp alınmadığını, izlenip izlenmediğini, eğer izleniyorsa yaptıklarından hesaba çekilip çekilmeyeceğini bilmesi insanın davranışlarında etkin bir rol oynar. Kur'ân ve hadisler işte tam da bu noktada devreye girmekte ve insan; iman edip Rabbine yöneldiği, O'nun gözetlediğini bilip emirlerine itaat ettiği takdirde; Rabbinin rahmet, af ve bağış sahibi olduğunu, bildirmektedir.²⁵² Bu durumun insan tarafından bilinmesinin, kendisini oto-kontrole yönelteceği muhakkaktır.

Bu bağlamda insana düşen ilk ve en önemli görev, kendisini yaratmış olan Allah'ı tanımak, O'na iman ve kulluk etmektir. Bu sebeple Müslümanlığın ilk esası da Allah'a inanmaktır. Bu da Kur'ân'da bildirildiği şekilde olmalıdır. Zira Allah Teâlâ'yı en güzel şekilde anlatacak olan yine O'dur.

Kur'an'da "ra-ka-be" kökünün, Allah için kullanıldığında "her şeyi hakkıyla görüp gözeten, hiçbir şeyin O'ndan gizli kalamayacağı" anlamında; melekler için kullanıldığında "insanların amellerini gözetleme" anlamında; insanlar için kullanıldığında ise "bekleme, söze riayet, gözetlemek" anlamlarının yanında daha çok "hakkı gözetmek/gözetmemek" anlamında olduğu görülmüştür.

Ayrıca, "ra-ka-be" kökünün ve ilgili olduğu kelime ve kavramların yer aldığı bazı âyetler incelendiğinde, bunların müminler için müjde kâfirler için ise tehdit içerdiğini görülmektedir. Ayrıca benzer çalışmaların yapılması Kur'an'ın kelime hazinelerinin anlamlarını keşfetmede ve onun doğru anlaşılmasında önemli katkıları olacaktır.

Kaynakça

Abduh, Muhammed-Reşîd Rıza. *Tefsîru'l- Menâr*. Kahire: Dâru'l-Menâr, 1947.

Abdurrezzak b. Abdulmuhsin el- Bedr. *Fıkhü Esmâi'l- Hüsnâ*. Riyâd: Dâru't-Tevhîd, 2008.

Âlûsî, Ebu'l- Fadl Şihâbu'd- Din es- Seyyid Mahmud. *Rûhu'l- Meânî fi Tefsîri'l- Kur'âni'l- Azîm*. Beyrut: İhyâi't- Tûrâsi'l- Arabî, ty.

²⁵¹ Şems 91/8.

²⁵² Bakara 2/25; Hac 22/14; Mülk 67/12.

- Askerî, Ebû Hilâl el-Hasan b. Abdillâh. *el-Vücûh ve'n-Nezâir fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*. thk. Ahmed es-Seyyid. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2010.
- Askerî, Ebû Hilâl el-Hasan b. Abdillâh b. Sehl. *el-Furûku'l-Lüğaviyye*. thk. Imâd Zekî el-Bârûdî. [by.]: el- Mektebetü't-Tevfikîyye, 1999.
- Beğavî, Muhyî's- Sünne Ebi Muhammed el- Hüseyin b. Mes'ud. *Tefsîru'l- Beğavî (Meâlimü't- Tenzîl)*. thk. Heyet. Riyad: Dâr-u Halibe, 1988.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed el- Hüseyin b. Ali. *Kitâbu'l- Esmâ ve's- Sifât*. Hindistan: Enver Ahmedi Matbaası, h. 1313.
- Bilgiz, Musa. Kuran'da İlim Kavramı, Kur'an'ın Nüzûlünün 1400. Yılı Anısına, *Diyanet İlmî Dergi Kur'an Özel Sayısı*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları 856, 623-634.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Kuran-ı Kerimin Türkçe Meâli Âlisi ve Tefsiri*. İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1966.
- Cemal, Hasan İzzeddin, trc. Abdurrahmân Poyraz, Mustafa Nuhoglu. *Esmâü'l- Hüsnâ*. İstanbul: Ravza Yayınları, 2000.
- Cevherî Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd. *es- Sihah Fi'l- Lüğâ*. Beyrut: Dâru'l- İlm, 1990.
- Cürcânî, Ali bin Muhammed es-Seyyid eş-Şerif. *Mu'cemu-t Ta'rifat*. Kahire: Dâru'l-Fazîle, 1982.
- Dahhâk b. Müzâhim el-Belhî. *Tefsîr-u Dahhâk*. Kahire: Dâru's- Selâm, 1999.
- Dâmeğânî, Hüseyin b. Muhammed, *Kâmûsu'l-Kur'ân Islâhu'l-Vücûh ve'n-Nezâir fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*. thk. Abdülaziz Seyyidülehl. Beyrut: Dâru'l-İlmi Li'l-Melâyîn, 1983.
- Ebû Hâtim er-Râzî, Ahmet b. Hamdân. *Kitâbu'z-Zîne*. thk. Hüseyin el-Hemedânî. Sar'â: Merkezü'd-Dirâsât ve'l-Buhûsu'l-Yemenî, 1994.
- Ebû Hayyan, Muhammed Yusuf Ebu Hayyan el- Endülüsî. *Tefsîru'l- Bahri'l-Muhît*. thk: Heyet. Beyrut: Dâru'l- Kütübü'l- İlmiyye, 1993.
- Ebu Üsâme Muhyiddin Abdulhamîd. *İsmullâhi'l- Â'zam ve Esmâullâhi'l- Hüsnâ ve'n- Nazaru ilallâhi Fi'l- Âhiret*. Riyâd: Dâru'l- Meşâil, 1993.

- Ebu's- Suûd. *Tefsîru Ebi's- Suûd, İrşadü'l- Aklı's- Selim İlâ Mezâyâ'l- Kur'âni'l- Kerim*. Beyrut-ty.
- Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed el- Herevî. *Tehzîbü'l- Lüğâ*. Kahire: Dâru'l- Mısriyye, 1957.
- Ferâhidî, Halil b. Ahmed. *Kitabu-l Ayn*. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyyi, 2003.
- Fîruzâbâdî Mecdüddin Muhammed İbni Yakup. *el-Kâmûsu'l-Muhit*. Beyrut: er-Risâle, 2005.
- Gazâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed. *El – Maksadü'l-Esnâ fî Şerhi Esmâillâhi'l-Hüsnâ*. thk. Kâsım Muhammed en- Nûrî. Dimeşk: Dâru'l-Fecr, 2010.
- Gümüşhanevî, Ahmet Ziyâüddin. *Esmâü'l- Hüsnâ*. İstanbul: Ailem Yayınları, 2008.
- Harerî, Muhammed el- Emin b. Abdullahi'l- Uremiyyi'l- Aleviyyi'l- Hareriy-yi's- Şafiiyyi. *Tefsîru Hadâiki'r- Rûhi ve'r- Reyhân*. Beyrut: Tavku'n- Necat, 2001.
- İbn Berrecân, Ebu'l-Hakem Abdusselam b. Abdurrahman b. Muhammed b. Berrecân el-İşbilî. *Şerh-u Esmâillâhi'l-Hüsnâ*. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1971.
- İbni Arabî, Ebu Abdullah Muhammad b. Ali b. Muhammad b. al-Arabî al-Hâtimî al-Tâî. *Allah'ın İsimlerinin sırları ve Manalarının keşfi*. trc. Ramazan Biçer. İstanbul: Gelenek Yayıncılık, 2010.
- İbni Aşûr, Muhammed Tahir. *et- Tahrîr Ve't- Tenvîr*. Tunus: Dâru't- Tunusiyeye, 1984.
- İbni Cüreyc, Ali Hasan Abdu'l- Ğnâ. *Tefsîr-i İbni Cüreyc*. Kahire: Mektebet-ü Tûrâsi'l- İslâmiye, 1992.
- İbni Cüzey, Ebu'l- Kâsım Muhammed b. Ahmed b. Cüzey el- Kelbî. *et- Teshîl li Ulûmi't- Tenzîl*. Beyrut: Dâru'l- Kütübü'l- İlmiyye, 1995.
- İbni Fâris Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ b. Muhammed er-Râzî el-Kazvîni el-Hemedânî. *Mekâyüsü'l-Lüğâ*. Beyrut: Dâru'l- Fikr,ty.

- İbni Kayyım el- Cevziyye, Der. Yusuf Ali Büdeyvî ve Eymen Abdu'r- Rezzak es- Sevvâ. çev. Hanifi Akın- Muhittin Korkmaz. *Esmâü'l- Hüsnâ*. İstanbul: Polen Yayınları, 2005.
- İbni Kesîr, İmam el- Celil el- Hafız İmadü'd- Din Ebi'l- Fida İsmail ibni Kesir ed- Dimeskî. *Tefsîru'l- Kur'âni'l- Azîm*. thk: heyet. Kahire: Müessesetü Kurtuba, 2006.
- İbni Manzûr, Muhammed ibni Mükerrerem ibni Manzûr-il Afrikiyyî'l- Mısıriyyi. *Lisânu'l-Arab. Vizâratü's- Sekâfe ve'l- İlam*. Bağdat: Şuuni-s Sekafiyye el-Amme, 1992.
- İbnü'l-Cevzî, Ebu'l- Ferec Cemaleddin Abdurrahman b. Ali b. Muhammed el- Cevzî el- Kuraşî el- Bağdadî. *Zâdü'l- Mesîr fî İlmi't- Tefsîr*. Beyrut: Mektebetü'l- İslâmî, tsz.
- İsfehânî, Ebül- Kasım Hüseyin bin Muhammed bin Mufaddal er-Râgîb. *Müfredât-ü Elfâzî'l-Kur'ân*. thk. Nedim Mar'aşlı. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ty.
- Kâdî Beydâvî, Abdullah ibn Ömer ibn Muhammed Nâsiruddin el-Beydâvî. *Envâru't- Tenzîl ve Esrâru't- Te'vîl*. İstanbul: Hakikat Kitabevi, 1995.
- Kahtânî, Sa'id b. Ali el- Kahtânî. *Şerh-u Esmâillahi'l- Hüsnâ*. Medine: Dâru'l- İmân, tsz.
- Karaman, Hayreddin vd. *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*. Ankara: DİB Yayınları, 2008.
- Kâsımî, Muhammed Cemaleddin. *Tefsîru'l- Kâsımî (Mehâsinü't- Te'vîl)*. Dâr-u İhyâ-i Kütübî'l- Arabiyye, 1957.
- Kefevî, Ebu'l- Bekâ Eyyüb b. Musa el- Hüseyin. *Mu'cemu Fi'l- Mustalahât ve'l- Furûku'l- Luğaviyye*. Beyrut: er- Risâle, 1998.
- Kurtubî, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebi Bekr. *el- Cami' Li Ahkâmi'l- Kur'ân*. thk. Abdullah b. Abdu'l- Hasani't- Türkî. Beyrut: Müessesetü'r- Risale, 2006.
- Kurtubî, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebi Bekr. *el-Esnâ fî Şerh-i Esmâillâhi'l-Hüsnâ*. thk. Muhammed Hasan Cebel-Tarık Ahmed Muhammed. Tanta-Mısır: Dâru's-Sahâbe li't-Turâs, 1995.

- Kuşeyrî, İmâmu't- Tasavvuf Ebu'l- Kâsım Abdu'l- Kerim. thk. Ahmed Abdu'l- Mun'im, Abdu's- Selâm el- Halvetî. *Şerh'u - Esmâillahi'l- Hüsnâ*. Beyrut: Dâru'l- Ezel, 1986.
- Mahalli, Celaleddin Muhammed b. Ahmed, Celaleddin Abdurrahman b. Ebi Bekr es- Suyûtî. *Tefsîru'l- Kur'âni'l- Azim (Celâleyn)*. İstanbul: Çağrı Yayınları, ty.
- Mâturîdî, Ebu Mansûr Muhammed b. Muhammed. *Te'vîlâtü'l-Kurân*, thk. (3.Cilt) Mehmet Boynukalın. İstanbul: Mizan Yayınları, 2005.
- Mâturîdî, Ebu Mansûr Muhammed b. Muhammed. *Te'vîlâtü'l-Kurân*.(11. Cilt) thk. Ali Haydar Ulusoy. İstanbul: Mizan Yayınları, 2008.
- Mâverîdî, Ebu'l- Hasan Ali b. Muhammed b. Habib el- Mâverîdî el- Basri. *en-Nüket ve'l- Uyûn*. Beyrut: Dâru'l- Kitâbi'l- İlmiye, ty.
- Mevdûdî Ebu'l- A'lâ. *Tefhîmu'l-Kur'ân*. trc. Muhammed Han Kayani ve Arkadaşları. İstanbul: İnsan Yayınları, 1987.
- Muhammed Fuâd Abdülbâkî. *el-Mu'cemü'l-Müfrehes li-Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1988.
- Mukâtil b. Süleymân. *el-Vucûh ven'-Nezâir*. nşr. Ali Özek. İstanbul: İlmi Neşriyat, 1993.
- Mücâhid, Ebu'l- Haccâc Mücâhid b. Cebr el- Kuraşî el- Mahzûmî. *Tefsîr-i Mücâhid*. Beyrut: Dâru'l- Kütübü'l- İlmiyye, 2005.
- Nesefî, Ebu'l- Berekât Abdullah b. Ahmed b. Mahmud. *Medârikü't- Tenzîl ve Hakâiki't- Te'vil*. Thk: Seyyid Zekeriya. Nezar Mustafa el- Baz, ty.
- Râzî, Fahrüddin er- Râzî. *Tefsîr-i Kebîr (Mefâtihu'l- Ğayb)*. trc. Heyet. Ankara: Akçağ Yayınları, 1992.
- Sâbûnî Muhammed Ali. *Safvetü't- Tefâsîr*. Beyrut: Dâru'l- Fikr, ty.
- Seâlibî, Ebu Abdurrahmân b. Muhammed b. Mahlûf Ebi Zeyd es- Seâlibî'l - Malikiyyi. *Tefsîru's- Seâlibî, el- Cevâhiru'l- Hisân Fî Tefsîri'l- Kur'ân*. Beyrut: İhyâi't- Türası'l- Azli, 1997.

- Suyûtî, Celaledin es- Suyûtî. thk. Abdullah b. Abdu'l- Muhsin et- Türkî. *Ed-Dürrü'l- Mensûr Fi't- Tefsîr-i Bi'l- Me'sûr*. Kahire: Merkezi Hicr Li'l-Buhûsi ve'd-Dirâsâti'l-Arabiyyeti ve'l-İslâmiyyeti, 2003.
- Süddî, Ebu Muhammed İsmail b. Abdurrahmân es- Süddî'l- Kebir. *Tefsir-u Süddî'l- Kebir*. thk. Muhammed Ata Yusuf. Mısır: Dâru'l- Vefâ, 1993.
- Şa'ravî, Muhammed Mütevellî. *Tefsiru'ş- Şa'ravî*. Kahire: Mecmaü'l-Buhûsi'l-İslâmî, 1991.
- Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed. *Fethu'l- Kadîr el- Câmi' Beyne Fen-nî'r- Rivâyeti ve'd- Dirâyeti Min İlmi't- Tefsîr*. Beyrut: Dâru'l Ma'rifet, 2007.
- Taberî, Ebu Ca'fer Muhammed b. Cerir. thk. Abdullah b. Abdu'l- Muhsin et- Türkî. *Tefsiru't- Taberî, Câmi'u'l- Beyân An Te'vil-i Âyi'l- Kur'ân*. Kahire: Merkezi Hicr Li'l-Buhûsi ve'd-Dirâsâti'l-Arabiyyeti ve'l-İslâmiyyeti, 2001.
- Tehânevî, Muhammed Ali. *Keşşâf-u Istilâhât-i Fünûn ve'l- Ulûm*. Lübnan: Mektebtü Lübnan, 1996.
- Toshihiko Izutsu. *Kur'an'da Allah ve İnsan*. trc. Süleyman Ateş. İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, [ty.]
- Toshihiko Izutsu. *Kur'an'da Dini ve Ahlâki Kavramlar*. trc. Selâhattin Ayaz. İstanbul: Pınar Yayınları, 2011.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur'ân Dili*. İstanbul: Eser Neşriyat ve Dağıtım, 1979.
- Yılmaz, Hasan. Modern Dönem Kur'ân Yorumunda Dilbilimsel Ve Semantik Yöneliş, *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 7, Kars 2017, 14 – 30.
- Zebîdî, Seyyid Muhammed Murtazâ el- Hüseyin. *Tâcu'l- Arûs Min Cevâhiri'l- Kâmûs*. thk. Dâhî Abdu'l- Bâkî. Kuveyt: et-Türâsi'l- Arabiyye, 2001.
- Zeccâcî, Ebü'l-Kâsım Abdurrahmân b. İshâk en-Nihâvendî. *İştikâku Esmâ'illâh (Şerhu esmâ'illâh)*. nşr. Abdülhüseyin el-Mübârek. Beyrut: Müesse-setü'r-Risâle, 1986.

Zemahşerî, Carullah Ebi'l- Kasım Mahmud b. Ömer. *el-Keşşâf an Hakâiki Ğavâmidi't-Te'vîl ve Uyûni'l-Ekâvîl fî Vücûhi't-Te'vîl*. thk. Adil Ahmed Abdul Mevcud ve Ali Muhammed Muavviz. Riyad: Mektebetü Ubeykân, 1998.

Züheyli, Vehbe. *et-Tefsîru'l- Vecîz Alâ Hâmişi'l Kur'ân'il- Azim*. Dımeşk: Dâru'l-Fikr, 1996.